

~~К. 5817~~

11

П173957

ЧЕРВОНИЙ

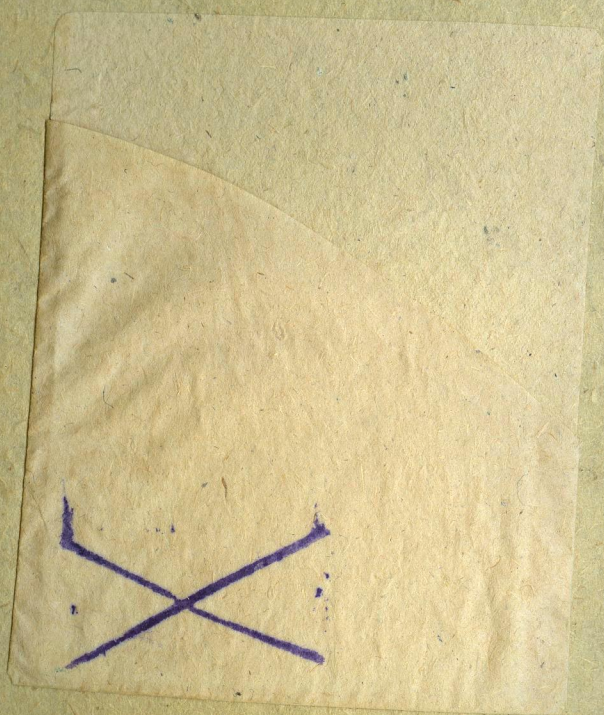
ШЛЯХ

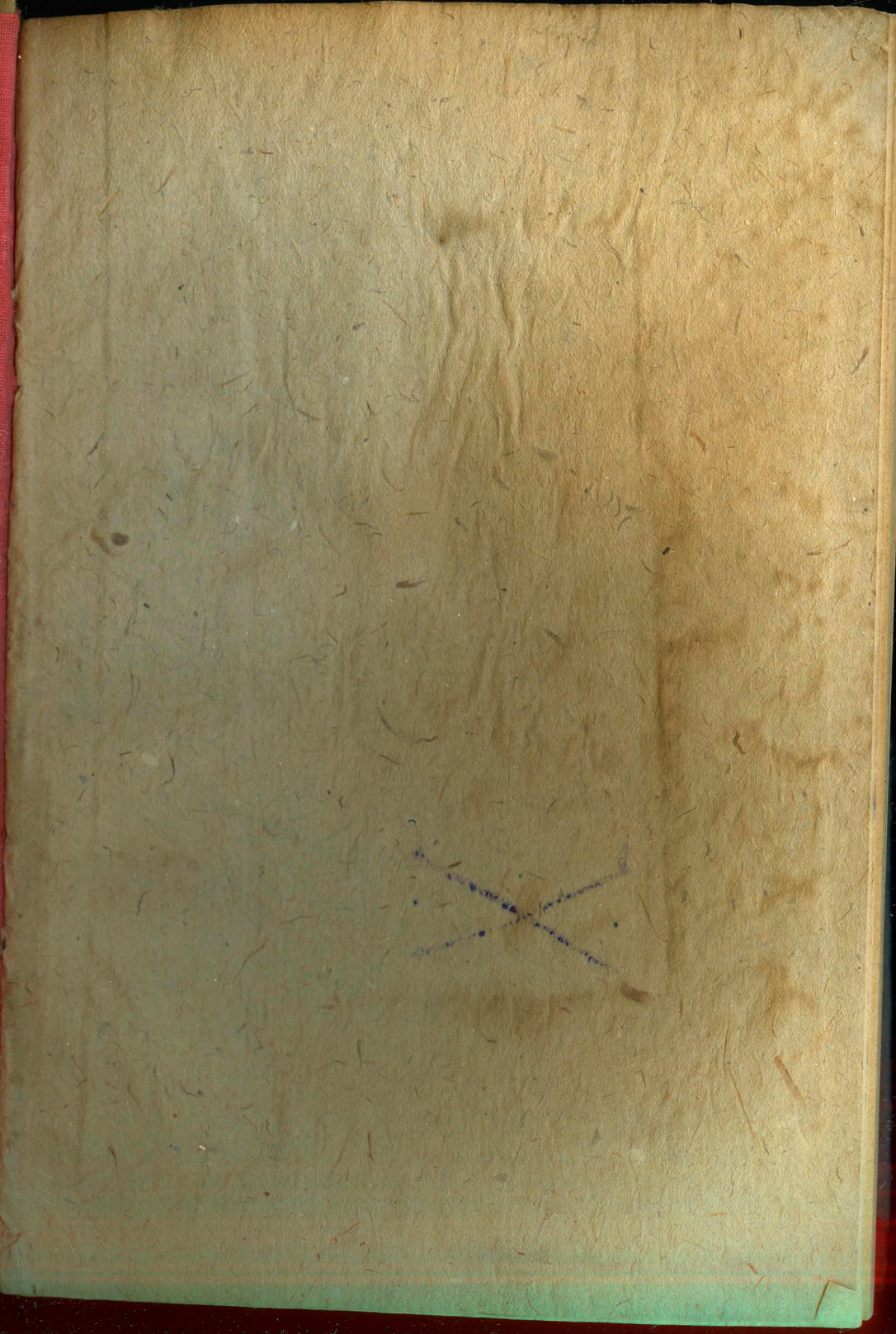
6

Л I М

1 9 3 4

Бібліографічний опис цього видання
вміщено в „Літописі Українського Дру-
ку“, Картковому Репертуарі та інших
показниках Української Книжкової
Палати.

Техкер С. Білокінь Здано в роботу 28-V
1934 р. Підписано по друку 28-VI-34 р. Папір
к^т × 94—48 к^т. 6^л, пап. арк. 1 пап. арк.
92.512 літ. Уповн. Головліта 2411. Зам. 77^з.
Тир. 8,420 12¹/₂ друк. арк.

Друкарня ім. Фрунзе. Харків. Донець
Захаржевська, 6

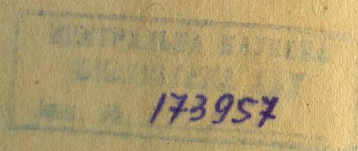
87

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ, КРИТИЧНИЙ
І ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

209

6

1934

ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО

59

ЗМІСТ

	Стор.
І. Микитенко. Бастилія божої матері. П'єса	5
Гр. Плоткін. Шовк. Поема	56
І. Маловічко. Вихідний день. Оповідання	62
Я. Городской — Іван Калянник. Відступ смерті. Поема (про- довження)	76
Юрій Шовкопляс. Інженери. Роман (продовження)	79
Г. Брежньов. Сад. Поезія	101
Олекса Десняк. Мотоцикл. Оповідання	103
А. Панов. Радість. Пісня	107
Джон Дос-Пассос. 1919. Роман (продовження)	109
Янка Купала. Над річкою Оресою. Поема (закінчення)	125
П. Лісовий. Над зеленою заплавиною. Фрагменти	131
І. Кулик. Література УСРР до з'їздів. Стаття	149
О. І. Білецький. Світова література у творах Маркса й Енгельса. Стаття	158
І. Клейнер. Театр рядянської Грузії. Стаття	182
Література, наука, мистецтво	188

БАСТИЛІЯ БОЖОЇ МАТЕРІ

П'ЕСА НА 3 ДІЇ, 12 КАРТИН

ДІЄВІ ОСОБИ

- Матвій Чумак — командир партизанського загону й голова ревкому: робітник - ливарник, член партії, 38 років.
 Іван Пальоний — робітник путиловець, 40 років.
 Григор Свашенко — молодий ясночубий парубок
 Тарас Потреба — кремезний сільський коваль
 Оникій Семиліт — м'якої вдачі селянин, років 35
- } парти-
зани
- Гнат Чорнобривець — молодий парубок
 Улька — партизанська дівчина.
 Любина — Чумакова дружина.
 Галя Василенкова — наречена Гната Чорнобривця.
 Капітан Бугров
 Поручник Михайловський
 Поручник Черемис
 Фельдфебель Стукалка
 Іван Залітайко
 Андрюшка
 Гаращук
 Солопіїв
- } білогвардійці роз-
битого полку
- Ольга Богомислова — дружина капітана Бугрова.
 Олексія — ігуменя жіночого монастиря.
 Софія — послушниця.
 Оврамія — схимниця, що прожила на світі 100 років.
 Феонія — схимниця, молодша за Оврамію на 4 тижні.
 Модеста
 Кирила
 Марфа
 Ніна
 Віра
 Наталія
- } черниці
- Олександр Навроцький — настоятель монастирської церкви.

Федот Ряженко — отаман петлюрівської банди.
Дід Молибога }
Масляк } найближчі спільники Ряженка.
Макар Васюта }
Палагея — молибожина невістка
1-ий Незаможник
2-ий "
Жінка
Баба з кожухом
Дідок
Чоботаренко
Платон Митрушин
Прочанка
Партизани, музиканти, селяни.

ДІЯ ПЕРША

СЦЕНА I

Зима. Хурделиця. Кінець грудня 1919 року. На село налетіли білогвардійці розбитого полку на чолі з капітаном Бугровим, іде грабунок і білий терор.

Бугров. Самогону, сала, коней і кожухів. Коней і сала! Хліба і сала! *(Тримає за груди Митрушина)*. Хто стріляв, як ми входили в село? Хто стріляв, я тебе питаю?

Жінка. Рятуйте, він німий!

Бугров *(вихоплює шаблю)*. Ти заговориш у мене.

Митрушин виривається й тікає.

Бугров. Куди? Стій! Андрешко! Держи його!

Андрешка *(тягне з рук у жінки полотно)*. Пусти, поки жива! Пусти, говори!

Баба *(з другого боку — у неї виривають кожух)*. Не тягни, щоб з тебе душу витягло.

Залітайко. Та не псуйте ж хазяйське добро.

Бугров. Скорше там, скорше! Не будьте бабами! Андрешко!

Андрешка. Зараз васкородіє.

Михайловський *(вбігає)*. Коней нема.

Бугров. Як нема? А де ж вони?

Михайловський. Же не се па, чорт би їх узяв!

Черемис. Поховали ракалії.

Бугров. Шомполами!

Андрешка, Солопіїв та Гаращук приводять
Митрушина.

Андрешка. Докладаю васкородіє! Це Платон Митрушин! Солопіїв. Він і стріляв.

Гаращук. І народ каламутив, щоб коней поховали.

Бугров. Він? Ти, сукин син? Взяти на мушку!

Андрошка. Скидай свитку! Обертайся потилицею! Ну, скорше! *(Білогвардійці підвели на Митрушина гвинтівки).*

Стукалка. Ваше високоблагородіє, партизани!

Михайловський. Де?

Андрошка. Дряпай!

Бугров. До кулемета!

Зникають. За одну мить стріляючи на бігу, як вихор, влітають партизани.

— Дайо - о - ш!

Чумак. Передихніть. *(Білогвардійський кулемет: та - та - та - та...)* Лягай! Бережіть набої! Хай трохи поторохкотять. А ти хто такий?

Митрушин. Платон Митрушин. Розстріляти хотіли, гади.

Чумак. Лягай!

Свашенко. У мене єсть ідея: вдарити на гура!

Чумак. Назад! *(Знову чути кулемет).*

Свашенко. Чорнобривець!

Чорнобривець. Знаю! *(Підповзає до Чумака).* Товаришу командире, дозвольте зняти.

Чумак. Звідси не можна. Прострочить.

Чорнобривець. Не встигне. Я враз.

Чумак. Ну, гляди, Гнатов, бережись.

Чорнобривець. Та чого там. *(Підповзає на цокіт кулемета. Стріляє. Кулемет затих. Повертається до Чумака).* Абсолютно, товаришу Чумак.

Чумак. Класно. *(До Пальонного)* Іване Сергійовичу! Городами в обхід.

Пальоний. Зараз. Ми їм накладем по формі. Гайда, товариші. *(Хутко подався з кількома партизанами).*

Чумак *(до баби, що стоїть з кожухом, мов скам'яніла).* Бабо, бабусю, чуєте?

Баба. Га?

Чумак. Уже кінчилося.

Баба. А де ж мій кожух?

Чумак. Кожух? Та, мабуть, оце він.

Баба. Тьху, добра б їм не було.

Чумак. Постараємось, бабусю. Несіть додому.

Баба пішла. Прибігають трое партизан.

Свашенко. О, й флангові наганяють.

Чумак. Ну як, Самійло? Дірок вам по дорозі не наробили?

1-ий Партизан. Ні. По дорозі ні духа. А у вас тут як?

Митрушин. Та не з медом було. Як би ви не настигли...

Баба *(входить)*. А хто тут у вас за старшого?

Чумак. Що? Знову кожух?

Баба. Та ні, не кожух.

Чумак. А що ж там?

Баба. Простіть, дітки, от ей-ей простіть.

Потреба. Та за що ж, бабусю?

Баба. Та що немає печеного. Одна паляничка тільки і є, а то немає печеного. (*Дістає знід поли паляницю*). Візьміть дітки, ато ж ви, мабуть, їсти хочете. Візьміть же, коли ваша ласка.

Чумак. Паляничка? Спасибі!

Свашенко. От і не їв би, та коли ж баба просить.

Потреба. Оце дякуємо, можна підкріпитись.

Підходять селяни.

1-й Незаможник. А може й ми вам чимсь у пригоді станемо.

2-й Незаможник. Еге. Коли треба чого, то кажіть.

Семиліт. Та як би котрий набоїв виніс.

Чумак. Оце діло. Може справді у кого завалялися?

2-й Незаможник. А ви знаєте, яка сторія. У мене ото ще давніше, як білі проходили, та й забули одну коробочку, під стріхою. (*Побіг*).

Пальоний (*повертається з партизанами*). Ну, командире, треба поспішати. Вони вже за селом.

Семиліт. Не інакше як на Вахромієвку подались.

Потреба. Умрем, Оникію, або поховаємо гадів у кучугурах.

Чумак. Мороз, братці мої, і хуга. Виходимо в степ, а там ще холодніше. А ти в картузі, Гришо! Вуха пообмерзають.

Свашенко. У мене? Яке вони мають право?

Чумак. Ну гляди, щоб не плакав. Усі на місці?

Пальоний. Всі.

Потреба. Хто з нами, то всі. А хто проти нас, то хай, гади, начуваються.

Чумак. Це вірно. А де ж це Гнат Чорнобривець?

Чорнобривець. Я тут, командире. (*Стоїть збоку з Галею Василенковою*).

Чумак. От і гаразд. Ну, прощайте, товариші селяни. А може хто й до нас? Ви ж усіх нас знаєте. Самі бачите за що б'ємося.

1-й Незаможник. А знаєш що, Луків, мабуть так, що я пішов.

Жінка. Бог з тобою.

1-й Незаможник. Та ні, мабуть так, що він проти мене. Доведеться йти. Так що збігай до хати, винеси мою рушницю, там під припічком. Ти ж знаєш...

Жінка. Та знаю. А господи, й коли воно кінчиться...

Чумак. Та вже кінчаємо, товаришко, не горюй. Неси гвинтівку. (*Побігла*).

2-й Незаможник (*вбігає з набоями*). Ви знаєте, яка сторія. Кинувся під стріху, аж воно не одна, а дві коробочки. Де ж буде мое місце?

Чумак. Оце понашому! Оприділи їх, Іване Сергійовичу.

Пальоний. Ну, що ж. Познайомимось, значить. (*Подає руку*). Повоюємо разом.

2-й Незаможник. А вже ж повоюємо.

Чумак. Чекайте! А де ж це той, стріляний?

Митрушин. Це я, Платон Митрушин. Я вже тут, із вами.

Чумак. Ну, значить, тебе і вчити нічого. Тепер тільки держись, друже. Значить все в порядку? Веди, Іване Сергійовичу.

Пальоний. Єсть командире. Становись! (*До Чумака*) Не хлопці — орли. Кроком руш!

Партизани з піснею рушили. Народ — за ними.

Розвивайся прапор Жовтня

Над землею грізно май,

Виступають партизани

За радянський рідний край.

Прощавай моя дівчино,

Щирим серцем пам'ятай

За червону Україну

За Радянський вільний край!

Чорнобривець (*затримався*). Галя...

Галя. Гнате! Гнатику, йдеш?

Чорнобривець. Іду.

Галя. Ідеш?

Чорнобривець. А звісно йду!

Галя (*скидає з голови червону хустку, дарує Чорнобривцеві. Він ховає її собі на груди під козушок*). Повертайся ж! Любий...

Чорнобривець. Повернуся! А весілля ж справимо... Ех!.. (*Побіг доганяти загін*).

Здалеку дзвенить затихаючи пісня. Дівчина стоїть сама, летить сніг, червоніє багряний захід. Тихо, як відгомін, долітають слова партизанської пісні:

Гей, цвіти, цвіти Вкраїно,

Та Червоно зацвітай,

Робітничий та селянський

Наш радянський рідний край...

Темно

СЦЕНА II

Глухе, замкнене подвір'я жіночого монастиря. Корпуси келій. Церкви. Ігуменський будинок з трикутним ганочком. Важка замкнена брама відгороджує все це від неспокійного зовнішнього світу. Здається, що все тут умерло, в цій тихій обітелі. Але ось раптом чути удари в браму. І враз висипалося з усіх куточків безліч монашок. Вони забігали, заметушилися три-чорно, чорною зграєю вкрили подвір'я. Мов летючі миші, обліпили браму, зазирають у щілину.

Марфа. Сані!

Модеста. Хто приїхав? Кого бог послав у нашу обитель?

Ніна. Невідома, сестро, якась невідома! На санях сидить!

Кирила. В чорне закутана.

Віра. І молода. Я личко бачила.

Марфа. А може невідомий?

Наталія. Ой Марфо, не буде тобі царства на небесі.

Ніна. Хі-Хі! А тобі й тут нема.

Кирила. Цитьте! Оврамія йде!

Старі схимниці — Оврамія та Феонія — поспішають
на новину.

Оврамія. Розступіться, окайнні! Розступіться! Де вона
тут?

Феонія. Господи, спаси й помилуй! На санях сидить.

Оврамія. Аж до самих воріт під'їхала!

Феонія. Смиренія не має, окайнна.

Марфа. А кучер у неї, господи! Не введи нас во іску-
шеніє...

Стара воротарка брязкає ключами, відчиняє хвіртку.
Входять Ряженко та Ольга Богомислова. Лице їй
ледь видно спід темної черничої хустки. Монашки
зігнулися перед приїжджими.

Ряженко. Не замерзли буває?

Ольга. Ні.

Ряженко. Кожух розкутять?

Ольга. Так.

Ряженко. Ніде не піддувало?

Ольга. Ні.

Ряженко. А їхати добре було?

Ольга. Так.

Ряженко. А я вже потерпав, чи доведу.

Ольга. Дуже вдячна. У вас прекрасні коні.

Ряженко. Дуже приємно. Жеребці.

З ігуменського будинку вийшла на ганочок Софія.
Стрепенулись назустріч їй монашки.

Софія (*спустила очі, склала руки на грудях, уклонилась
подорожній і солодко заговорила*). Мати ігуменя святого ма-
настиря дівочого ладинської божої матері смиренно просить
праведну подорожницю до свого покою.

Ольга. Візьміть валізи.

Софія. Слухаю, матінко.

Ряженко. Поклажу куди?

Ольга. А ви заждіть. Не відходьте від саней. (*Пройшла
крізь зграю черниць на ігуменський ганочок і зникла за две-
рма*).

Ряженко (*спід шапки зиркнув на Софію, крутнув свій
одстовбурчений русявий вус*). М-да.

Софія (*посміхнулась лукаво, смиренно впустила очі до долу*). Розходьтесь, сестри, бог не велить бути такими цікавими.

Оврамія. Мені скажи, старій схимниці, тільки мені скажи! Сто років на землі живу! Марію Кобеляцьку, ігуменю Дорофію, преподобну Ангеліну, всіх пережила! Бог мені тайни свої доручає!

Феонія. І мені. А більш нікому.

Софія. Вам, матушко Овраміє, і вам, матушко Феоніє, сама мати ігуменя все скаже. Мені, грішній і смиренній, не дано знати нічого... (*Ще раз блиснула очима на кучера і зникла з валізами в будиночку*).

Оврамія (*піднесла патерицю*). Чули? Розходьтесь, сказано вам! Не сподобились ви од бога! Тільки мені скаже мати ігуменя.

Феонія. І мені, схимнице! І мені.

Оврамія. І тобі, Феоніє, хоч ти молодша за мене на чотирі тижні. Нам двом, а більше нікому. Господи, воз-зва-ах к тебе, услиші мя... вонмі гла-а-су моленія мого... А що окаянні, чули? Розходьтесь! Не стійте!

Знову вийшла Софія. Всі замовкли.

Софія. Мати ігуменя святого монастиря велять схимницям Оврамії та Феонії увійти з ім'ям божим до їхнього покою, А вам, сестри, велено йти до своїх келій і на подвір'ї ніде не стояти.

Оврамія (*ступила на ганок, ударила патерицею об підлогу*). Амінь! Ідіть, сказано вам, і сидіть у келіях!

Феонія (*так само ударила патерицею*). Амінь! Амінь!

Обидві зникають у будиночку. Черниці, шепочучись і згинаючись під тягарем цікавості, розходяться.

Ряженко (*крутнувши ву*). Так куди поклажу, смиреннице?

Софія. Один ящикок сюди, в чулан, а решту — в церкву літню, як утвар святу складемо.

Ряженко. Угу. Розумно. (*Бере з саней тяжкий ящик і йде з ним за Софією в ігуменський будинок*).

І враз виткнулись з різних кінців чорні голівки летучих мишей, зашепотілись.

Кирила. Ящик поніс! Сама бачила!

Модеста. Важкий видно, аж крекче.

Марфа. Ще увірве щонебудь, хай бог милує.

Ніна. Хі-хі! А тобі шкода?

Марфа. Із состраданія, сестро.

Кирила. Ховайтесь! Ідуть!

Зникають. У глибині ігуменських сіней з'являються Ряженко та Софія.

Ряженко (оповив її). Ух, ти... р - рибко моя. Чи скучила ж ти за козаком?

Софія. Грішна перед богом.

Ряженко. Це приємно.

Софія. У снах м'ятежних бачила тебе й боролася...

Ряженко. Оце вже надаремно...

Софія. Та не поборола...

Ряженко. Га-га. А це приємно. Бо мене так що й не побореш.

Софія. Але серце мені тривожиться. Йди зараз же до Молибоги.

Ряженко. А що там?

Софія. Переказував, що є важливі новини. У сусідньому селі були наші, а на них налетів Чумак із партизанами.

Ряженко (мов опікся). Чумак? Оце так новина.

Софія. Чого ж ти сидів так довго?

Ряженко. Мусів був. Вона затрималась у Гребінці, треба було перечекати з поклажею... Ух, ти... чорт би його взяв!

Софія. То поспішай же до Молибоги.

Ряженко. Тільки скину поклажу.

Софія. Завертай сани до церкви.

Зникають за брамою... І враз виткнулись з різних кінців чорні голівки летючих мишей, зашепотіли.

Кирила. До церкви повезли! Сама чула!

Модеста. До літньої.

Віра. А що в тих ящиках, сестри?

Ніна. Утвар церковна, а ти що думала?

Марфа. А чого ж він крекче?

Ніна. Хі-хі! Гріх так казати.

Кирила. Ховайтесь! Подорожня!

На ганочок виходить Ольга. Випроставшись, дивиться в одну точку, де з саней зносять поклажу.

З повними відрами на коромислі підходить до будинку Улька; спинилася, пильно розглядає незнайому постать; Ольга не помічає її.

Улька. Ож постороніться. Бо я з відрами.

Темнів. На монастирській дзвіниці б'є вечірній дзвін.

СЦЕНА III

У монастирській церкві. Тихо стоять черниці. Навколошка група селян, жінок і чоловіків. З вівтаря виходить з хрестом у руках настоятель монастирської церкви Олександр Навроцький.

Оврамія. Ідуть, отче Олександр, ідуть: ігуменя і подорожня.

Феонія. Ідуть.

Черниці. Ідуть (*схилилися*).

Входять Олексія та Ольга у високих чорних клобуках з довгими намітками.

Навроцький. Во ім'я отця і сина і святого духа.

Ольга спустилася перед ним на коліна, Олексія виїшла на амвон, обернулася до черниць.

Олексія. Сестри во христі. Бог посилає нам праведну душу, смиренну рабу свою Ольгу, що привернула до себе благословіння єпископське й віднині стане, поруч із нами, на сторожі монастиря нашого, всесечної обітелі ладинської бо-жої матері.

Біленькі ручки змахнули чорними рукавами, черниці благосно перехрестилися, шелест пройшов по церкві.

Модеста. Ось воно що, сестрички...

Кирила. На сторожі—

Віра.—монастиря!

Оврамія. Слухайте, сказано вам!

Олексія (*піднесла голос, звуки захвилювалися й засвистіли над головами черниць*). У ці смутні й тривожні часи, коли множаться полчища супротивників божих і ворогів воїнства христового, пристанища віри й спасіння, благочестиві монастирі великої Росії, потребують сміливих перед людьми й смиренних перед богом заступниць православія, що живіт свій покладуть за престол божий. До підніжжя престолу сього й приносять життя своє смиренна Ольга. Волею і благословінням єпископським і моїм віднині буде вона заступницею моєю, яко ігумені.

Біленькі ручки змахнули чорними рукавами, черниці благосно перехрестилися, шелест пройшов по церкві.

Модеста. Ось воно що, сестрички, ось воно що!

Наталія. Заступницею!

Марфа... яко ігумені.

Оврамія. Слухайте, окаянні, не шепочіться!

Олексія. Моліть бога за хоробре й многострадальне воїнство христове, за святу і неділиму землю російську, нині і прісно, і вівки віків.

Оврамія. Амінь.

Навроцький (*до селян*). Браті і сестри! Ви чули слова смиренної ігумені. Відкрийте ж душу свою перед господом і очистіть серце ваше перед всевишнім. Грішний бо есмь перед лицем його!

Селяни. Грішний перед лицем його...

Навроцький (*підносячи над ними епітрахіль*). Каюсь перед престолом твоїм, господи, і ісповідуюсь!

Селяни. Каюсь і ісповідуюсь...

Навроцький. Ворогів твоїх і супротивників приховував і нечестивим співчував.

1-й Селянин. Партизанам співчував, батюшко. Грішний я, увесь грішний, прости господи.

Навроцький. Партизанам? Яким же саме? Кому?

Жінка. Чумак підбиває народ, і Пальоний. Обидва комунисти, господи прости й помилуй.

Навроцький. Скільки ж вони зібрали народу?

Жінка. Багато зібрали нечестиві, багато.

1-й Селянин. А моя стара носила їм їсти, аж у лісок.

2-й Селянин. І мій син, Гнаток, пішов за ним.

Навроцький. А куди пішли? *(Накриває його епітрахіллю, тихо розмовляє з ним. Потім голосно)*: Кайтесь, бо кара впаде на вас за гріхи дітей ваших до сьомого коліна! Кайтесь православні! Про всі їхні злочинні наміри сповіщайте мене в одвертій сповіді, щоб міг господь одпустити гріхи ваші...

Селяни. Одпустіть батюшко! Простіть, отче Олександрє!

Навроцький. Ідіть та пам'ятайте заповіді господні. Христос, істинний бог наш, помилуєт і спасьот нас, яко благ і чоловіколюбец.

Хор. Амінь.

Навроцький пішов до вітара.

Олексія *(до черниць і селян)*. З богом.

Черниці, ніби хмара розвіялась, тихо зникли з церкви.

Селяни теж вийшли. Тільки в темному куточку причаївся Масляк. Не помічаючи його, Ольга та Олексія відразу скинули з себе всю „святість“.

Ольга. Свершілось.

Олексія. Дитя моє, мені ще й досі не віриться, що це ви.

Ольга. Чи добре я трималася?

Олексія. Прекрасно, дитя моє, прекрасно! Я ж так давно вас не бачила. Розповідайте ж. Що діється в мирі!

Ольга. Ви ж знаєте, що діється. Армію розбито. Вона відступає. Вірніше, вона тікає, як може.

Олексія. Господи, боже мій! Наша армія! Біла армія! ... Невже все загинуло? Невже нам лишається тільки плакати?

Ольга. Атож... і сльозами вилити ненависть, щоб стати безсилими. Боже мій! Як я хочу мститися! Бити їх! Руйнувати, нищити все, що вони зроблять!

Олексія. Ви? Такий ангел? Ви, Ольго?

Ольга. У цей час не тільки ангел, а й сам бог мусить стати контррозвідником. А я — дочка генерала Благомислова.

Олексія. Та як же ви це робите? Де візьмете сили? Хто допоможе вам?

Ольга. Манастир ладинської божої матері.

Навроцький *(з вітара)*. Зауваження суґубо правильне.

Олексія. З вами засмілюється й моє смиренне серце. Скажіть же, чому ви нічого не кажете про капітана Бугрова? Чи живий він?

Ольга. Я розлучилася з ним місяць тому на одній станції, в паніці відступу. Потім довго гналася за полком. Їх розбили десь тут, у цих краях. За моїми відомостями Серж і кілька офіцерів залишилися живі. Сподіваюся відшукати їхній слід і якось урятувати їх.

Олексія. Коли б же то!

Ольга. Тоді нашого полку прибуде, ми зробимо з цієї обітелі фортецю і будемо боронити її доти, доки не повернуться наші.

З вівтаря вийшов Навроцький, — він скинув службовий одяг, залишився в чорній суворій рясі. Така ж чорна борода облямовує йому бліде єзуїтське обличчя.

Навроцький. Амінь.

Ольга. Ах!..

Навроцький. Свої.

Ольга. Ви так несподівано увійшли...

Навроцький. Нерви, ласкава пані, і в розмові чую нерви. Не хороше. Нам треба більше спокою і витримки. Сказано бо єсть: будьте хоробрі, як леви, й мудрі, як змії.

Ольга. Дякую, отче Олександрє.

Олексія. Прошу вас, отче, до мене на вечірню трапезу. Бог дозволить нам сьогодні, ради приїзду Ольги Володимирівни маленький банкетик.

Навроцький. Не суперечу, тим паче, що нам треба обговорити зачеплені шановною гостею питання й подумати про план нашої спільної дії. До речі сповідь дала мені деякі нові відомості. Прошу, ласкава пані!

Пішли. З темного кутка виходить рудий настовбурчений Масляк. Прислухається.

— І мудрі, як змії. О, господи... (навшпиньках виходить із церкви).

Тоді зза кліросу несподівано підводиться Улька.

— Ін-те-рес-но...

Темно

СЦЕНА IV

У покинутому будинку пана Вахромієва. Капітан Бугров, поручник Михайловський, поручник Черемис (схилився над картою) білогвардійські солдати: Андрюшка, Залітайко, Гарашук, Солопіїв та інші. Вісім гвинтівок і один кулемет. Фельдфебель Стукалка заправляє в нього стрічку. Кожну хвилину чекають нового наступу партизанів.

Михайловський. Ми загинемо тут, як собаки. Ви чуєте, капітане?

Стукалка. Не підривайте духу, ваше благородіє, лежіть смирно.

Михайловський. Я помру тут!

Бугров. Годі! Не стогніть, як баба.

Стукалка. От бачите, нарвались на неприємність. Лежіть смирно.

Залітайко. Ех, і становище. Хуже губернаторського.

Андрошка. Ха-ха-ха! А ти знаєш, яке в губернатора було становище?

Залітайко. Звісно, знаю.

Солопіїв. Він з ним обідав.

Залітайко. Не обідав, а знаю.

Гарашук. А яке?

Залітайко. А таке, що при їх благородіях незручно говорити. Отаке і в мене, або ще й гірше. Погибну я не за пухлу душу.

Бугров. Замовчати, чортової душі, замовчати! Поки з вами ваш капітан, можете смерті не боятися.

Андрошка. Це вірно, васкородіє!

Залітайко *(тише)*. Авжеж вірно. Разом будемо здихати, чого тут. Тільки не знаю, за що? Ну, нехай пан Стукалка, Гарашук, Солопіїв, вони хоч роду багатого. А я за що? На самому ділі, за що я погибаю? Садів у мене великих не було, одне що баба та пара коней, та землі було десятин із шість, та оренди брав чотири десятини. Це й радянська влада простила б, я так думаю, бо що ж тут такого? Ну, та хай буде так. Бачили очі, що купували, то їжте, хоч повилазьте. Пішов за престол і отечество — получай нагороду. Воно сказать я й в армії недавно, а напаскудив собі, як той губернатарь.

Андрошка. Ха-ха-ха! От сукин син.

Стукалка *(підскочив до Залітайка)*. Ти це що? Га? Що за розмови? Сволоч! Ваше високоблагородіє, він підриває дух.

Бугров. Дай йому в харю.

Залітайко. Я ж не підриваю...

Стукалка. Мовчать!

Залітайко. Так сумно сидіти, пане фельтфебелю. Страшно мені.

Бугров. Кричи: „собачі партизанські душі“. Кричи, я тобі наказую!

Залітайко. Собачі партизанські душі.

Бугров. Не чую!

Залітайко. Собачі партизанські душі.

Бугров. Не чую!

Залітайко *(кричить)*. Собачі партизанські душі!

Михайловський *(хлоплюється, кидається з гвинтівою до вікна)*. Де вони? Де? Перестріляю до одного!

Андрошка. Ха-ха-ха!

Бугров (*відтягує Михайловського од вікна*). Киньте поручнику, побережіть набої. Я їм насадив гороху, більше не схотять.

Андрошка. Ха-ха-ха!

Бугров. Кілька чоловік здохло на місці, а решта подохнуть у степу.

Андрошка. Так що тепер буде спокійно, васкородіє? Можна співати пісень?

Бугров. Не дрейф, Андрошко. (*Налив із тикви кухоль самогонокки, випив хильцем; рідина розлилась йому на підбіріддя, він захлинувся, пирснув*).

Андрошка. Ха-ха-ха! Не в ту дірку, васкородіє!

Стукалка. Пст! Сам ти дірка, ге-ге-ге!

Бугров. На, Андрошко, пий. Випийте братці потроху.

Андрошка. Молока тільки не п'ю, а самогонку можу. Покорнійше благодарю, васкородіє. Ух! Смердить, але в живіт б'є здорово і в голову йде.

Гарашук. Покорнійше благодарю.

Солопіїв. За здоров'я білої армії, ура!

Черемис. М-да.

Стукалка. Даї сюди.

Гарашук. Тепер якось веселіше. Хоч би й бабу, то не відмовився б.

Андрошка. У, бабу, чого схотів. Ех, я одну в городі як піймав...

Бугров. Андрошко! Сип веселої! Ти вірний солдат, Андрошко! З тобою можна бити партизанів. Сип, же, сип, Андрошко!

Андрошка. Можна васкородіє! Ех, і вдаримо ж, і вдаримо!

Солдати:

Пайдьом, па-йдьо-о-м, Дуня!

Пайдьом, па-йдьо-о-м, Дуня!

Пайдьом, Дуня во лесок, во лесок...

Сорвйом, сор-рвйо-о-ом, Дуня

сорвйом, Дуня, лопушок, лопушок...

Бугров. Давай, давай, давай!

Андрошка: —

Де не взявся таракан, таракан
проїв Дуні сарафан, сарафан!

(Пускається в танок)

Бугров (*б'є в долоні, п'яно крутить жудлатою головою, піддає жару*). Сип, братці, сип! Ха-ха! Запузирюй, Наташко кресті козирі! Ми їм покажемо — воювати. Сип, же, сип, Андрошко, розпросукин син ти!

Андрошка:

...сарафан, сарафан!
Над са! Над са-а-амою!
Над са! Над са-а-а...а!..
У вікно вдарила партизанська куля.

Андрошка (здивовано вхопився за груди, вирячив очі, підігнув коліна). Чорт!..

(Упав і затих).

Бугров. Помер?!

Залітайко. Точно так. Помер Андрошка, солдат білої армії, від партизанського удару. А забавний був чоловік, пісні любив і людей вішав. Ех, і становище. Помер, ваше благородіє, за єдину й неділиму, тепер йому на все плювати. А от нашому брату, котрий живий zostався й про живе думає, нам важче. От і в їх благородія Михайловського є наречена, і в пана Стукалки баба, як видно, підходяща, а за свою вже й не казатиму, щоб не підривати духу. Одне скажу: треба тепер розміркувати, чи теж лягати поруч Андрошки, чи, може, замість собачої смерті викинути білий хлак, може помилують...

Білогвардійці спочатку навіть не зрозуміли. Потім Стукалка кинувся до Залітайка.

Стукалка. Сволоч! Падлюка більшовицька! На, тобі білий хлак, на! (Б'є його в лице).

Гарашук. Тебе помилують, а мене — ні! На, й від мене одержуй! На! (Б'є).

Бугров. Що він пропонує? Ага, я розумію. Цей дялущка не від того, щоб передати нас у руки партизанам...

Стукалка. Так точно, ваше благородіє!

Бугров. „Беріть, це капітан Бугров, а я не винен — у мене баба й десять десятин землі“! А в капітана Бугрова не було ні баби, ні коней, ні портретів предків? Га? Іван Залітайко, ти чуєш? Зрадник, шпигун, собака! (Обперся руками об стіл і вдарив Залітайка чолом у живіт).

Залітайко. Мамо рідна! (Падає).

Бугров. Бийте собаку! Бийте! Поручнику Михайловський! Він хоче передати вас у руки партизанам. Чуєте? Чуєте ви, чортова кукло! Бийте його в зуби!

Гарашук. У душу!

Б'ють. Топчуть ногами

Михайловський (схоплюється, протискується в середину). Мене в руки партизанам? Я... Я до Парижу поїду! Сволочі! (Б'є).

Черемис. Браво, браво, поручнику. Вище пранор білої армії...

Бугров. Черемис! Бий його в живіт! У голову!

Черемис. Дякую, капітане.

Стукалка. Доволі. Більше він не захоче ні хлаку, ні своєї баби. Ледве диха. Помре своєю смертю.

Черемис. Тепер залчається тільки розбити більшовиків, узятих Харків і йти на Москву.

У вікна знову вдарили партизанські кулі.

Михайловський (*жинувся до кулемета*). Це той... башлик навхрест... Це він б'є! Пустіть!

Бугров. На місце! Не чіпати кулемета! Остання стрічка... На одну атаку... до ранку....

Михайловський. Удень вони не підуть! Не посміють!

Черемис. А вночі?

Бугров. Що — вночі?

Черемис. Уночі вони оточать нас і перестріляють, як зайців.

Знову під кулями дзенькнули шибки.

Бугров. Ружейний вогонь!

Черемис. Не допоможе. Ви ж знаєте, що вони йдуть просто на кулі.

Бугров. Так не підуть же вони! Не підуть, прокляті душі! (*Вибігає з кулеметом на двір*).

Черемис. Вогонь! Пачками!

Солдати кидаються до вікон. Чутно, як на дворі строчить кулемет.

Крики партизанів стихають. Білогвардійці застигли біля вікон з простягнутими вперед гвинтівками. Бугров повертається з кулеметом до кімнати, розпатланий і засніжений, важко дихає, сідає на кулемет верхи.

Бугров. Можна слати телеграми нашим бабушкам на той світ. Машинка видихалась. Зосталось на один раз...

Стукалка. Це неприємно, ваше високоблагородіє!

Михайловський. А як же... Париж? Пале-Рояль?..

Черемис. Французька комедія. М-да...

Бугров. К чорту комедії! У нас залишились іще зуби й багнети!

Білогвардійці виймають із піхов англійські багнети, надівають їх на гвинтівки. Готові до нападу.

Залітайко (*ледве підвів голову*). Ой... буде вам, як тому губернатору...

Темно

СЦЕНА V

У молибожиній хаті. Василь Масляк — рудуватий, настовбурчений, клятої вдачі і вже не молодих літ „хазяюга“. Макар Волосюта молодший за нього, чорновусий, чорночубий, натоптаний куркуленко.

Палагея — дорідна молибожина невістка.

Чекають на старого Молибогу, непокояться, до вікна підходять, до собак прислухаються.

Макар. Не чути.

Палагея. Може вбили, або снігом занесло десь.

Масляк. Кого? Старого Молибогу? Не такий це дід, щоб його снігом занесло.

Макар. Вийдіть, Василю Семеновичу, на двір, подивіться.

Масляк. А ти в хаті зостанешся? Біля Палазі?

Макар. То що? Я ж виходив, а ви зоставалися.

Масляк (*зажмурих вузьенькі поросіячі очі, верескливо засміявся*). Хе-е-е-е! Я зоставався. То ж я, а то ти.

Макар. А що ж я?

Масляк. Та вже знаю що. Я за двері, а ти до Палазі.

Макар (*задоволено погладив вуса*). Хіба?

Палагея. Хоч бога посоромтесь.

Масляк. Бога в такі діла краще не мішати.

Прислухаються.

Макар. О, чуєте? Собаки! Це дід повернувся!

Масляк. Ходім, Палазю, вдвох. Одчинимо хвіртку.

Макар. Сами не відчините? Йдіть!

Масляк. Ну, добре, на цей раз піду. Тільки знай: пальцем зачепиш її, помітю. (*Виходить*).

Палагея зачинила за ним двері.

Макар. Чорт рудий. Яке йому діло? (*Обіймає*).

Палагея. Пусти, Макаре.

Макар. І чого б то я пускав?

Палагея. Пусти... зараз увійдуть... Він і так цілий час придивляється.

Макар. Хай придивляється.

Палагея. А що ж буде, як Петро повернеться з армії?

Макар. Тоді будеш з Петром.

Палагея. Жеребці ви прокляті.

Макар. Га-га, це вірно. Така природа. А ти нібито й проти.

Палагея. Авжеж. Дурніша за тебе.

Макар. Га-га! Ці молодіці так просто тіятр із ними.

Палагея. Пусти... вони йдуть...

У снігах гомін. Масляк відчиняє двері.

Макар. Та це ж Федот! Повернувся?

Масляк. Так, так. Усе бачу, не заговорюй зуби.

Ряженко (*увиходить*). Мете, голосу божого не чути, а ви ще й не відчиняєте. Здрастуйте вам у хату (*до Палагеї*). Здорова, чорноброва. Як живеш?

Падагея (*всміхнувшись*). Три дні плачу, як тебе не бачу.
Ряженко. А як побачиш, то гопки скачеш? Це приятно.

Макар. З приїздом, Федоте.

Ряженко. Дякую.

Масляк. Далеко їздилося?

Ряженко. Та ні, ху у возив.

Макар. Хуру то й хуру, хай буде так, аби повернувся.
А тут така справа, Федоте Опанасовичу, що може нам і сидіти не слід би оце, а просто брати гвинтівки і йти.

Ряженко. А куди це?

Макар. На Вахромієвку.

Ряженко. А що там?

Макар. Та от чекаємо розвідчика.

Ряженко. А хто пішов?

Макар. Дід Молибога.

Ряженко. Он як. І давно?

Макар. Та вже годин із три. Звідти передали нам, що в будинку Вахромієва сидять наші, відстрілюються, а партизани наседають. Без тебе ми нічого не могли вдіяти, та й набойів у нас немає. Молибога до тебе забігав, хотів порадитись, що робити, а потім каже: „не можу сидіти, піду на розвідку“.

Ряженко. А хто наші?

Макар. Білих кілька чоловіка і нібито офіцерів аж три.

Ряженко. Кацапи?

Макар. Ну, то що? Не однаково б'ються проти більшовиків?

Ряженко. Ну, а все таки кацапи. А я українець.

Макар. Ат! Не можу я тебе слухати. Хіба я не українець?

Масляк (*примружив свиняче око, несподівано запитав*). А ти українку привіз? Вона ж теж кацапського генерала донька, а проте спасена душа, хай їй бог дає здоров'я.

Макар. Да.

Ряженко. Звідки ви знаєте? Хто вам сказав, що я привіз?

Масляк. Хе-е-е-е, хочби мені й дух святий на хвості приніс, чи не однаково? Аби я нікому не переказував.

Макар. Да.

Масляк. Може я й програму її знаю, яку Олексія ма-нашкам викладала, та кому яке діло? Ніхто не відає, як чорт обідає. Так ото ж я й кажу: гей, Федосю, не розбивай фронту! Одна ми сила, єдина й неподільна, і з нами бог. А хто клин схоче між нас забити, тому ми сами, батьку наш, у голову клин засадимо! Так-то!

Ряженко. Ха-ха-ха!

Макар. Чого регочешся? Хіба в денікінцях, мало нашого брата, сказать би, українця? Помиляєшся.

Масляк. Розумно, розумно, Макаре.

Ряженко. Та де там розумно? Дурні ви, от і все. Проповіді почали читати, як попи! Ніби я дурніший за вас, не

знаю, що Чумак ворог, а Денікін батько. Та невже ж так про це й ляпати язиком? Хто ж тоді вас підтримує, хоч би й у своєму селі? Дідько рогатий вас підтримує, а більше ніхто. Зрозуміли?

Палагея. Оце розумно сказав.

Макар. Да-а.

Ряженко. А коли розумно, то покоряйтесь моїй команді і не заводьте дурних балачок.

Масляк. Покорятимусь, Федосю, ей- ей, покорятимусь...

Стук. Усі кинулись до вікна.

Палагея. Батько.

Макар. Він.

Масляк. Іди, Макаре, відчиняй хвіртку.

Палагея. Сидить уже, сама відчиню. *(Вдяглася й вийшла)*.

Масляк. Довго ходив дідок.

Макар. А там, може, нашим невитримка. Може треба зараз іти.

Ряженко. Не поспішай. На те моя стратегія і тактика.

Увиходить Палагея та дід Молибога, верткий, меткий із срібною борідкою, з рожевими щічками, з колючими сивими бровами, у сніговій шапці.

Молибога *(увійшовши, кинувся до відра, спустив руки в холодну воду)*. Ух! ух! зашпари позаходили. Думав задубію. Роздягай мене, Палазю, роздягай скоріше. *(Закрутився по хаті, випив чарочку самогону, понюхав повітря, повстячками притоптує)*. Ух, ух, ти, боже мій!

Макар. Так що ж воно там?

Ряженко. Як діло?

Молибога. Зараз, зараз, дітки, зараз. Капни мені, Палазю, в чарочку ще трошки. Був у селі, був. Розпитався про все, геть про все розпитався. Боже ж мій! Сидять дві доби у маєтку. Чумак, сучий син, чавунник проклятий, невідступно стереже з тим петербурзьким чортом Пальоним, уночі стрельбище йде, а вдень стережуть, бузувіри. Стережуть і стережуть, і що воно далі буде, сам не знаю. А свої люди, свої селяни! Хоч і злидні, а свої ж таки, українці, і наче показилися. За робочими в одну душу хоч ти їм чорта дай!

Ряженко. Які вони українці? Ух! Якби міг, зубами перекусив би кожного зокрема...

Палагея. А скільки ж їх там у будинку, наших?

Молибога. Скільки їх там залишилося, не відаю, а видно не сила вирватись. І пробитись до них ніяк не можна. Ми вже з Пшенишним радились — хочби хлібця їм підкинути, так не можна ж! Нащо вже я малий, як миша, та й то страшно. Помітять! Уб'ють з кулемета. Вони ж і вб'ють, якщо не Матвієві бузувіри. А я ще хочу трішечки пожити, хоч трішечки. Якби ти мені ще капнула, Палазю. Один рятунок — зайти партизанам у хвіст і почать косити.

Палагея. У хвіст, тільки в хвіст треба заходити.

Ряженко. А це вже, чорноброва, мое діло, звідки заходити й з чого починати, чи з хвоста, чи з гриви. На те вже моя тактика й стратегія.

Молибога. Ну слава царю небесному! А набої ж у тебе, синочку, є?

Ряженко. Набоїв я сподіваюсь дістати в одному місці. Це вже справа моя, не клопочіться.

Масляк. Федосю! Голубе! Вона ж не порожня приїхала! Ах, спасена душа! І де ти її таку видрав.

Молибога. Про кого мова? Га? Я щось і не дочув.

Масляк. Про Ольгу, діду, про Ольгу Володимирівну, доньку генерала Благомислова, що Федот у монастир привіз. Заступницею ігумені буде й патронів привезла, голубка. А чоловік її, капітан Бугров, десь у цих краях,—на допомогу йому й приїхала.

Молибога. Так, так, так.

Ряженко. Ну, коли ви все знаєте, де вас і не просять, то вмійте ж тримати язика. Щоб крім нас чотирьох, і ти, крале моя, слухай,—щоб ні одна хрещена душа!

Палагея. Не турбуйся, я на язик міцна.

Ряженко. Так от запам'ятайте. І знайте всі, і ти Макаре, й ви діду: ідем за ньеньку Україну!

Макар. За наші стіжки.

Ряженко. Пху! Дурню! За ньеньку, кажу! Зрозумів? За ньеньку Україну.

Масляк. За ньеньку, голубе, за ньеньку!

Ряженко. Пішли.

Ряженко, Палагея, Масляк та Волосюта
виходять.

Молибога (сам). За ньеньку, за ньеньку, за ньеньку (*при-
топтує повстачками*). Гоп, гоп, гопа - па! Гопа - па! гопа - па.
Ой, за ньеньку гопа - па!

Палагея (*увіходить*). Чи не здуріли, свекоре?

Молибога. Ой, Палазю, гопа - па! Та погрій же го-
па - па! Приголуб же, гопа - па!

Палагея. Цирк мені з цими жеребцями. Ой, буде вам,
як більшовики власть візьмуть.

Молибога. Ой не візьмуть! Гопа - па!

Палагея. А як візьмуть?

Молибога. Дурощі!

Палагея. Ой, не дурощі. Можуть узяти. Тоді знаєте,
свекоре, що вони вам зроблять?

Молибога. Що, Палазю? Не лякай!

Палагея. Вони вам виріжуть язика. Щоб не казали „гоп“,
поки не вискочите...

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА VI

Середина ігуменського будинку. Коридор з чуланамі та закапелками. Двері з сіней, другі — до софійної кімнатчини. Сходи на гору, там Ольжина кімната, застелена темними килимами. Вечір. Перед важким кіотом горить велика зелена лампада. У коридорі з'являється Ряженко. Він увійшов із сіней, тихо підходить до дверей софійної кімнатчини, торсає їх.

Софія (*виткнулася з дверей*). Федот!?

Ряженко. Він самий.

Софія. Як ти увійшов?

Ряженко. А це вже мое діло.

Софія. Був у Молибоги?

Ряженко. Був.

Софія. Дізнався?

Ряженко. А як же. До тебе можна?

Софія. Та заходь уже, бог з тобою.

Ряженко. Оце приятно. Договорилися. (*Зникає за Софійними дверима*).

Ольга входить до своєї кімнати. Виймає речі з валіз, розкладає їх на столі, на табуретках, накритих подушками й засланих темним вишитим оксамитом. Дістала кабінетну картку, подивилася на неї поклала на вікно. Взяла до рук револьвер, перевірила. Виступилася, задивилася вперед, замріялась.

Улька з важкою в'язанкою дров увіходить з сіней до коридору, підіймається сходами на гору, без попередження відчиняє двері, входить до кімнати, кидає дрова на підлогу.

Ольга (*здрігнувшись, обертається*). Хто тут? (*Бачить Ульку, непорозуміло*). Що це?

Улька (*показала очима на дрова, буркнула*). Упустила. Важкі.

Ольга. Ти хто така?

Улька. Улька.

Ольга. Яка Улька?

Улька. Берестова.

Ольга. Якого Берестова?

Улька. Івана Береста.

Ольга. Так ти що, де живеш?

Улька. Тут. Служка. У Софії.

Ольга. Служка? *(Нарешті збагнула; ця дівчина повернула її до дійсності)*. Ага, ти служка. Ну, добре. Треба казати у матушки Софії, і не гходити до кімнати, не постукавши. Чуєш?

Улька. Чую.

Ольга. Зрозуміла?

Улька. У матушки.

Ольга *(нетерпляче прикусила губу)*. Ти давно в монастирі?

Улька. Недавно.

Ольга. А мати в тебе є?

Улька. Нема.

Ольга. Де ж вона?

Улька. Померла. *(Скоса глянула на Ольгу)*.

Ольга. Хто ж тебе взяв до монастиря?

Улька. Софія.

Ольга. Дурне дівчисько! Я ж тобі сказала, що треба казати матушка Софія. Адже вона старша за тебе й до монастиря тебе взяла. Щоб ти не сміла так говорити. Чуєш? Повтори.

Улька. Матушка Софія.

Ольга. Батько в тебе є?

Улька. Не знаю.

Ольга. Як це? Батька не знаєш?

Улька. Ні, батька знаю.

Ольга. Так де ж він?

Улька. Він? З охвицерами воює.

Ольга. Що? Де ж ті офіцери?

Улька. Не знаю.

Ольга. Ти мелиш дурниці!

Улька. Еге.

Ольга. Що еге?

Улька. З охвицерами воює. *(Впрост подивилася на Ольгу)*.

Ольга *(не витримала, одвернулася від упертих очей дівчини)*. Ступай! Скажи матушці Софії, щоб вона зайшла до мене. Чуєш?

Улька. Чую. Благословлять не будете?

Ольга. Ні, ні, ступай!

Улька. А в печі розпалювать не треба?

Ольга *(тупнула ногою)*. Ступай, тобі говориться, паскудне дівчисько! Не приходить більше!

Улька. Софія сказала, щоб я попросила благословіння й розпалила в печі.

Ольга *(вся затремтівши, схопила ніж розрізувати папери й важким руків'ям хруснула дівчину по голові)*. На!

Улька. Ой!

Ольга (*майже в нестямі*). Будеш слухати, що тобі кажуть? Відповідай, коли тебе питають!

Улька (*крізь сльози*). Ма... матушка Софія.

Ольга. Ну, йди ж звідци! (*Штовхнула її в плечі*).

Улька, схлипуючи, вийшла з кімнати, спустилась униз.

Ольга. З офіцерами воює. (*Дістала з поставця під кіотом пляшку вина, налила в шклянку й хильцем випила*). Тварюка. (*Відслонила атлас, що приховує старовинне трюмо в червоному дереві, глянула на себе*). Чому вона не йде, ця смиренниця?

Засвітила високу жовту свічку, спустилась униз, підійшла до дверей софійної комірчини.

Улька (*входить до ольжиний кімнати, внесла карафу з водою, увійшовши, буркнула*). Можна увійти? О, а її й нема. (*З цікавістю озирается*).

Ольга грубо штовхає двері софійної комірчини, вони злітають з гачка й навістіж відчиняються. Вона переступає поріг, підносить над головою свічку, але тієї ж миті відскакує, мов ужалена:

— Боже! Мій кучер!..

Улька (*в ольжиній кімнаті, побачила картку, взяла*). Патрет!

Софія (*метнулась перед Ольгою*). Мати заступнице!

Ольга. З кучером!..

Софія. Це брат мій завітав до мене одинокої. А зараз він прийде до вас.

Улька (*в ольжиній кімнаті*). Охвицер, сукин сина! (*Знову поклала картку на вікно*).

Ольга (*перед дверима софійної комірчини*). Негіднице! Я вижену тебе з монастиря! Щоб завтра твоєї ноги не було тут. У святій обітелі!..

Улька (*в ольжиній кімнаті*). Лівольверт! Не падлюка!?

Ольга. В святій обітелі! З кучером! Боже...

Ряженко (*голос з софійної кімнати*). Що ви там з кучером та з кучером? А може я не кучер, а підпрапорщик?

Улька (*в ольжиній кімнаті*). Папіроси! Та не стёрво!?

Софія. Ідіть до себе, матінко. Федот Опанасович має до вас пильну справу. Зараз він прийде.

Ряженко. Атож. Ідіть, а я зараз...

Ольга хряпнула дверима софійної комірчини. Улька злякано метнулась по ольжиній кімнаті. Чує кроки.

Не знаючи, куди подітись, ховається за порт'єру.

Ольга увійшла до своєї кімнати, сіла на табурет, застигла в обуренні.

Ряженко (*піднявся сходами, стукає в двері*). Кхим! Дозвольте?

Ольга (*крижаним голосом*). Можна.

Ряженко (*увійшов, уклонився, по військовому цокнув за каблучками, став коло порогу*). Вітаю з новосіллям.

Ольга. Дякую.

Пауза. Бандит не знаходить першого слова, Ольга теж мовчить. Нарешті, розмова починається.

Ряженко (*сідаючи без запрошення*). Трохи неприятно, що так вийшло, та ви не гнівайтесь. На віку, як на довгій ниві, — чого з козаком не буває...

Ольга. Тут не публічний дом!

Ряженко. Та хіба я не знаю? Тут жіночий монастир.

Ольга. Софія сказала, що ви маєте до мене справу.

Ряженко. Маю, і не абияку.

Ольга. Говоріть.

Ряженко (*присунув ближче свою табуретку, покругив одстовбурчений вус і рубнув*). Мені потрібні набої. Я прямо, по козацькому.

Ольга (*злякано*). Які набої?

Ряженко. Та ті ж, що ви привезли.

Ольга. Що?

Ряженко. Ви не хвилюйтеся, ми люди свої. Кожна хвилина дорога, треба йти виручати трьох офіцерів, — а набоїв у моїх хлопців обмаль. Я, може чули, отаман Ряженко, тільки тайний отаман, у селі живу, перед очима у людей, ще й партизанам співчуваю. І ніхто не знає. Я роблю по козацькому: хитро.

Ольга (*пильно й довго дивиться на нього, раптом встає, перевіряє щось у своїй записній книжці*). Вірно! Вибачте! Я була розгнівалася на вас.

Ряженко. Дурниці, Ольго Володимирівно, на віку, як на довгій ниві.

Ольга. Ви знаєте навіть мое ім'я й по батькові?

Ряженко. От тобі й на! Щоб віз та й не знав — кого.

Ольга. Ваша рація! Ви... як вас?

Ряженко. Федот Опанасович.

Ольга. Я така схвильована й рада... що познайомилась з вами.

Ряженко. Дурниці. Буває.

Ольга. Де ж ті офіцери? Хто вони? Їхні прізвища? Якого полку? Кажіть! Я вся палаю.

Ряженко. Хто вони, мені невідомо, а баритись нічого. Все може бути. Може там і капітан Бугров.

Ольга. Що?? Ви... Ви його знаєте?!!

Ряженко. Його не знаю, а тільки знаю, що ви його добре знаєте — ге-ге, пробачте за каланбур.

Ольга. Він чорнявий, широкоплечий, густі брови... Зараз... Я покажу вам його портрет... Де ж він, боже мій!

Ряженко. Набої шукайте, ваше превосходительство, портрет потім.

Ольга. Набої там, у тій кімнаті... один ящик... І тут один. Почекайте: *(Виходить до другої кімнати)*.

Ряженко оглядає кімнату, спиняє свою увагу на трюмо, відслоняє атлас, чепуриться перед люстром. Улька вислизнула зза порт'єри, ховається за завісочкою ближче до дверей.

Ряженко *(перед люстром)*. Я така рада, що познайомилась з вами. Кхим!..

Ольга *(входить)*. Зовсім забула. Ось же він! *(Розгортає порт'єру, за якою щойно стояла Улька, бере портрет)*. Ось. Дивіться.

Ряженко. Справді чорнявий. Дуже приємно. А набої?

Ольга. Тут, за цією завісочкою. *(Ряженко підходить до завісочки, за якою сховалась Улька)*. Ні, почекайте. Візьміть у тій кімнаті, там більший ящик.

Ряженко виходить до другої кімнати й повертається звідти з ящиком.

Ряженко *(накладає в кишені набої)*. Оце приємно. Трохи сюди, а трохи сюди, а ящик візьму, хлопці мої тут близьенько, за ворітьми, — винесу, а там розділю.

Ольга *(подає револьвер)*. Натє й це. Беріть. Може буде потрібний.

Ряженко. О, така штука завжди знадобиться. З такою жінкою, як ви, приємно мати...

Ольга. Ну, йдіть же, Опанасе, йдіть!

Ряженко *(підіймає ящик)*. Не Опанасе, а Федот Опанасович. *(Іде до дверей, на сходах спотикнувся, упустив ящик)*.

На гуркіт увіходять Олексія та Навроцький.

Олексія. Що тут за шум? Ваш кучер?

Ряженко. Який там кучер?

Навроцький. Федоте! Це ти?

Ряженко. Хіба не бачите? Чого побудилися? Спіть. *(З кишені йому падають набої)*.

Олексія. Що—це? *(Підіймає)* А-а-а! Так їх, так їх, так їх...

Ряженко. Добре, ігумене, добре, тільки моліться, щоб вони нам не дали і так, і перетак.

Олексія. Ні, ні, бог не допустить. Благословіння на тебе воїну, благословіння!

Ряженко *(до Ольги)*. От бачите, ще й благословіння дістав. А ви кажете—тут не публічний дом! Хіба ж я сам не знаю? *(Виходить)*.

Слідом за Ряженком, благословляючи його в спину, виходить Навроцький, Олексія й Ольга. Всі зникають в кінці коридора, в сінях. Навроцький потім повертається.

Улька (*виходить за завісочки — бліда, до краю вражена*). От! Що ж тепер робити? Куди ж тепер бігти? Га? От... і не знаю. (*З одчаєм стиснула голову, закрутилась по кімнаті*). Чого ж це я крутюсь? Я побіжу тепер... Чекайте ж! Я тепер аж на Вахромієвку побіжу. От! Побіжу! (*Вибігає з кімнати й здибається на сходах з Навроцьким. Вражені зустрічно, вони стоять одне проти одного якийсь час в непорозумінні*).

Навроцький. Ти куди?

Улька. Га?

Навроцький. Де ти була?

Улька. Я? Ніде. Отут... Я... (*І раптом наївно й незграбно збрехала*). В чулані.

Навроцький. Он як. Хіба чулан перейшов до покоїв ігумені?

Улька. Ні, я... там... унизу. Я піду...

Навроцький. Так, так. Куди ж ти підеш тепер, отроковице? Знов до чулану?

Улька. Атож.

Навроцький. Це добре. Йди і спи з богом, та помолись перед сном. А щоб ти не заблудила, я проведу тебе до чулану. Ну? Йди! (*Поволік її геть*).

Входять збуджені Ольга та Олексія.

Ольга. Він молодець! Ах, який він молодець!

Олексія. Воїстину отаман.

Софія вийшла з своєї кімнатки; смиренно спустивши очі й склавши руки на грудях, падає перед Ольгою навколюшки.

Софія. Простіть гріхи тяжкі, дорога заступнице наша.

Ольга. Добре, добре, тільки дівчину ту, Ульку прожени негайно! Чуєш? Щоб ноги її тут не було.

Софія. Не можна, заступнице наша.

Олексія. Ніяк не можна.

Софія. Партизанських діток не оставляємо своєю ласкою. Дідусь Молибога, спасибі йому, порадив. Візьміть ви, каже, дитя безпритульне, котре ні батька не має, ні неньки...

Ольга. Як не має? Адже батько її...

Софія. В партизанах, матінко, а дитя голодне сидить у порожній хаті, — від миру вам буде пошана і пачпорт перед тими бузувірами. Я й виконала смиренно цю мудру раду. Дівчинку партизанську порятувала, а якщо батько живий зостанеться, то, може, й він нас колинебудь порятує. Благословіть на сон грядущий...

Ольга. Ха-ха-ха! Ти просто надзвичайна, Софіє!
Ха-ха-ха!

Чути сильний гуркіт.

Олексія. Що це?

Входить Навроцький.

Ольга. Що трапилось, отче Олександрє?

Знову гуркіт. Голос Ульки з чулану:

— Відчиніть, добра б вам не було! Відчиніть, бо й двері
поламаю...

Німа сцена.

Ольга. Хто це?

Навроцький. Отроковиця Улька.

Ольга. Улька?!

Олексія. Де ж вона?

Навроцький. В чулані.

Темно

СЦЕНА VII

Лісок при глибокій, занесеній снігом долині. В деревах свистить віхола. Каламутно — місячна ніч. Входять Ряженко, Масляк і Молибога — з гвинтівками.

Ряженко. Стоп. Тут і лягайте. Будете в резерві на всякий випадок, а я з хлопцями зайду з того боку, вдаримо в потилицю. Вони повискакують, на постріли й тоді ми їх переб'ємо до ноги. А як хто з них тікатиме сюди, то ви їх тут бийте з засади.

Молибога. Все зрозуміло, синочку. (Ряженко пішов).

Масляк. І з засади й з досади битиму. Зайця б'ю з підскоку, невже партизана не поцілю? Що це? Кричить. Чуєте?

Молибога. Може в атаку пішли?

Масляк. Коли б Федот не спізнився...

Молибога. А може нам підійти ближче?

Масляк. Куди? Сказано — лежати в резерві, значить лежи.

Молибога. Це атака! Я тобі кажу, що це атака.

Масляк. У рукопашну пішли.

Молибога. Ага! Це Федот! Це Федот у потилицю, їм у потилицю!

Масляк. Хтось біжить.

Молибога. Сюди біжить!

Масляк. Я його зараз покну.

Молибога. Чекай! Не цокай, це свій.

Масляк. Хто йде?

Вбігає Макар Волосюта, захеканий, розхри-
станий.

Макар. Це я, Макар. Ой, мабуть пропаду.
Молибога. Кажи скорше! Стогнати потім будеш. Кажи, як там наші, б'ють?

Макар. Атака. Чумак пішов на гура. А нам стрілять у купу не можна, бо все змішалось. Ой! Ми кинулись у рукопашну. Ой! Але вони б'ються, як звірі... Багнетами... сокирами... Двох капітан при мені зарубав шаблею, а Федот застрелив Івана Береста з лівольверта. А мене котрийсь угрів багнетом у живіт, якби не кожух, то й кишки випустив би...

Масляк. А Федотові хлопці?

Макар. Тікають, хто живий zostався... у розсипну... Ой! Не видержка...

Масляк. Треба тікати, поки не пізно.

Молибога. Біжать сюди!

Макар. Тікайте!

Масляк. Лягайте! *(Лягають за деревами)*

Вбігають Ряженко та Бугров, розпатлані, без шапки, з голою шаблею в руках.

Ряженко. Сюди, під дерево.

Молибога. Це свої, свої.

Бугров. А що це за лісок? Для чого це?

Ряженко *(відсапуючись)*. Нічого, це лісок пана Вахромеєва. А я, може чули, отаман Ряженко. А ви часом не Бугров будете?

Бугров. Як же не Бугров?

Молибога. Слава богу!

Бугров. Звичайно Бугров! Це я! Розумієте? Я, капітан Бугров. О, дивіться: ноги, штани, все! Я живий! Чорт забирай, як я здорово біг!

Масляк. А інші?

Ряженко. Каюк.

Молибога. Тікаймо!

Ряженко. Куди? Тільки виткнетесь з ліска, зараз підстрелять. Чи буває не поранили вас?

Бугров. Мене? Ні.

Ряженко. Вас було троє офіцерів?

Бугров. А якже? Поручник Михайловський і Черемис.

Ряженко. Ну, то їх, значить, убили.

Бугров. Невже? А мене навіть, не ранено! Ха-ха-ха! Я живий, чорт забирай!

Ряженко. Так, ви живі, бо ми врятували вас.

Бугров. Ви врятували? Ага, вірно. Ви вдарили партизанам у спину. Але що ж далі?

Ряженко. А далі ми вас одведемо в одне приємне місце. Повторюю, що я отаман Ряженко, може чули. Федот Опанасович.

Бугров. Отаман Ряженко? А-а! Якже, якже. Отаман Ряженко. Не чув. Цебто я, звичайно, чув, да, да! Ви, отамане

Корженку, чистий bestія! Як це у вас чудово виходить! Лісок, знаєте, і взагалі...

Ряженко. Не Корженко, а Ряженко.

Бугров. Ну да, звичайно. Не Ряженко,— а Корженко. Ряженко. Тьху!

Молибога. Не гнівайся на них, Федотику. Вони ж зараз не при собі. Їх же морозить од спасіння життя. А як ми їх обігріємо та обласкаємо, тоді вони до тьми повернуться й нас до розуму доведуть.

Бугров. Я ж люблю Україну, просто чорт його знає (*махнув шаблею*).

Ряженко. Тоді я не сердюсь. Я тільки хочу, щоб...

Масляк. Хтось іде!

Ряженко. Ц-ц-ц! (*Хапається за револьвер*).

Входить Чорнобривець, з гвинтівкою „на руку“.
Всі відскакують. Завмерли. Під деревом залишається Бугров.

Чорнобривець. Сюди! Він тут! Прощайся з білим світом! (*Кидається на нього з багнетом*)

Ряженко (*тихо підкрадається ззаду, заганяє в спину Чорнобривцеві ніж*). Я тихо, по козацькому. За мною, капітане Бугров!

Бандити тікають.

Чорнобривець (*намагається підвестись, цілиться з гвинтівки і знову падає*). Ой, братці... Не можу... Га-лі...

Вбігають Чумак та Потреба.

Потреба. Гнате! От... палачі народу.

Чумак (*кинувся до забитого*). Чорнобривець! (*Підводить йому голову*). Дихай! Дихай, друже! Ну? Ще! Ще! Не вмирай! Чуєш? Куди вони побігли? Хто був з ними? Скажи одне слово! Ну? Невже не можеш? Ну?

Чорнобривець... з на... з нашого се...

Потреба. З нашого села, каже!

Чорнобривець... з кра-ю... пе-ре...

Чумак. Ну? Ну! Ще слово!

Чорнобривець... пе-ре-дайте їй... що... я любив... і-і... (*Вмирає*).

Потреба. Чекай! Як же це так?

Чумак. Кінець. Ех, ти... чудак, друже! Не те сказав...

Входять Семиліт, Пальоний, Свашенко та інші партизани. Вражені зупиняються.

Свашенко. Чорнобривець!

Чумак. Дівчині прохав передати привіт.

Семиліт (*розгублено*). Я знаю її. Вона живе край села.

Галя Василенкова. Ще й виряжала його ловко...

Пальоний. Устроїли свайбу, сволочі.

Чумак. В погоню, Іване Сергієвичу! Ми зараз.
Пальоний. Єсть, командире! (*Хутко виходить з кількома партизанами*).

Свашенко. А який ідейний був! І погіб за ідею.

Чумак. По моїй рекомендації вступив до партії. Богдан Хмільницький, каже, віддав Україну російським царям. Скоропадський кайзеру Вільгельму, Петлюра — генералу Денікіну, а російські робітники повертають її нам. От, каже, яка історія, — це для мене підходяща партія...

Потреба. Так що ж він перед смертю — га? Замість палячів народу — якусь там дівчину згадав?

Чумак. Да Тарасе, згадав... (*Похилив голову*). Беріть Чорнобривця, несіть до будинку. Мобілізуйте в селі для забитих трое саней, накрийте їх червоними плахтами, та зітріть їм кров із очей, щоб не бачили її жінки та діти. Привезете до дому, там поховано, як годиться ховати партизанів. А ми, товариші, в погоню! Доженемо гадів і зробимо з них собачі бубони.

Семиліт. Як же ти бігтимеш?

Потреба. Ногу ж прокололи... експлоататори... Ану, поворуши.

Чумак (*йому*). Виконуй наказа, друже! Повстак не розлізеться. Ми доженемо їх, хоч на краю могили! Кінчається їхнє царство, сімсот богородиць йому в потилицю! Пошкандибали, товариші партизани! За мною!

Чумак. Потреба, Семиліт, Свашенко та інші — хутко виходять. Двое підіймають на руки мертвого Чорнобривця. Несуть. На снігу, мов пляма свіжої крові, залилась червона хустка, подарунок коханої дівчини.

Темно

СЦЕНА VIII

У скаженій каламутній хурделиці біжить капітан Бугров, а за ним — отаман Ряженко, а за отаманом — Болосюта, Масляк і Молибога; біжать панічно; під ними мелькає каламутна дорога, крутяться й падають стовпи на межах, придорожні хрести й темні силуети вітряків, і тіні повішених. Вони біжать, а за ними цокать постріли — свистить скажена віхола.

Бугров. Це вони. Чуєте? Вони насідають на нас з усіх боків, хіба ви не бачите? Он і з Царицина б'ють, і з Харкова, і з Полтави, і з Миколаєва, і з будинку Вахромієва, і з залізничних колій, косять прокляті червоні панцерники! Ви чуєте, отамане Ряженку?

Ряженко. Стоп!

Вони на мить зупиняються, обертаються назад, відстрелюються з коліна. І знову біжать...

Ряженко. Скорше, скорше, бо наженуть. Скорше, а то покину отут, у степу та й пропадай, як знаєш!

Бугров. Ні! Ні! Краще бігти... бігти... бігти... Сволочі! Хіба вони розуміють це. Ми творили культуру віками. Ольга Богомислова, дочка генерала од інфантерії, підіймає кришку рояля, і гримить музика. Чуєте? Марш вперьод! Росія ждьо-от, бе-ли-е герої... Це ми вступаємо до міста. У церквах урочистий дзвін і священники зустрічають нас з корогвами. Це ми, покорителі Кавказу й кримських татар! Покорителі України! Покорителі Польщі! Білорусі! Фінляндії! Ліфляндії! Курляндії! Естляндії! Це все ми!

Ряженко. Скорше! Скорше! Ось уже млини...

Бугров. Так, так... так, так... Ось уже млини... На цих млинах ми їх повісимо... тільки б утікти...

Ряженко. Скорше! Скорше! Недалеко вже!

Бугров. А-а! Дивіться! Вуличка... А он — стіна! Для чого ця стіна? Отамане Ряженку! Я не можу бігти... Я впаду...

Ряженко. Ще трохи. До тієї стіни. Скорше! Скорше. Біжи, чортові душі капітане!

Перед ними спускається монастирська брама. В божниці посеред брами горить лампадка.

Ряженко. Стоп! Тут... пристань...

Стали. Важко відсапуються.

Бугров. Що це таке, отамане?

Ряженко. Дівочий монастир ладинської богоматері. (Стукає).

Бугров. Невже? А, вірно, вірно. Ось і лампадка. Ну й bestія ж ви! Як це у вас до ладу. Лісок. Монастир. Ви кажете, що він дівочий? Це пікантно. Тут, значить, монашки? Пригадую, це було літом...

Ряженко. Тут і зимою непогано. Стукай! (Б'є знов у ворота).

Хвіртка відчиняється. Витикнулась Софія, закутана у велику темну хустку.

Софія. Федот?!

Ряженко. Одержуй. Передай Богомисловій. Це капітан Бугров.

Бугров. Що за чортовиння ви їй кажете? Якій Богомисловій?

Ряженко. Ну, скоріше! Без балачок! Мені тепер треба бути вдома. Гвинтівки візьміть... і набой... і револьвер... (Передає зброю).

Софія. Тікай, тікай, Федоте! За мною, капітане!

Бугров. До побачення! Ми ще зустрінемось, я сподіваюся! Ще повоюємо разом, отамане Корженку! Правда?

Софія та Бугров зникають за брамою. Хвіртка стукнула й замкнулася.

Ряженко *(остовпів)*. Корженко?! Тьху, чортової душі!
(Шанкою кинув об землю, потім нею ж таки замітає сліди).

Молибога *(входить)*. Так, так, Федосю. Замітай, замітай слідочки.

Ряженко. Хто це?

Молибога. Свої. Не лякайся. Заховав?

Ряженко. Заховав. Чого вас сюди принесло?

Молибога. Є новина, Федосю. Палагея довідалась, що в Матвія Чумака...

Ряженко. Та йдіть ви до чорта з своїми новинами. Зараз прибіжать партизани.

Молибога. А ти вислухай спочатку, а тоді лайся. Палагея довідалась, що в Матвія Чумака...

Ряженко. Біжать! Тікайте!..

Молибога. У Матвія Чумака... *(Обоє зникають)*.

Тиша. Входять Чумак, Пальоний, Семиліт, Потреба, Сващенко та інші, шукають сліди, біля брами зупиняються, непорозуміло дивляться один на одного.

Чумак. Бігли сюди.

Пальоний. Так.

Семиліт. І нема.

Пальоний. Наче крізь землю.

Семиліт. Невже в монастирі?

Пальоний. А де ж їм бути?

Семиліт. Хто б їм відчинив?

Чумак *(кидається до брами)*. Бастилія божої матері! Тисячу дев'ятьсот дев'ятнадцять років ти ховала від нас свої таємниці. Відгукнись, чортова бабушко! Все одно відчинимо.

Потреба. Гатить ~~у~~ небесну канцелярію! *(Б'ють гвинтівками)*.

Сващенко. Чекайте! У мене є ідея. Треба гукнуть народу.

Семиліт. Навряд щоб пішли. Такої ночі... Народ спить під кожухами. Темрява. А ти кажеш гукнуть народ. Та хто ж тобі піде такої ночі?..

Чумак. Як це — хто піде! Ніч кінчається, куме Оникію! Бий телеграму товаришу Леніну: об'являєм ревком і йдемо в наступ на богородицю.

Сващенко. Приєднуюсь! Ще й кулю на завдаток! *(Цілить у богородицю)*.

Пальоний. Не смій! *(Устиг підбити гвинтівку вгору)*.

Чумак. Ти що, смієшся, дружок? Кому даєш козирі в руки? В ідею б'єш, чи в провокацію? Голова твоя картопляна?

Сващенко. Вибач, командире, од хвилювання душі... безумовно помилився.

Чумак. Ну, гляди, не помиляйся, ато погано буде. Стукайте!

Раптом з білої каламуті ночі виринає постать Ряженка.

Свашенко. Хто йде?

Ряженко. Це ти, Григоре?

Семиліт. А це хто?

Ряженко. Це свої.

Свашенко. Хто свої?

Ряженко. Та я, Федот Ряженко, Матвій Чумак тут? *(Підходить)*.

Пальоний. Чого йому треба, командире? Що це за один?

Чумак. Я Матвій Чумак. Що скажеш, Федоте Ряженку?

Ряженко. Це ви з бою? То й добре, що повернулися. Бач, маю через тебе клопіт, сусідо. Біжу до бабки Харитини. Ти все воюєш, а діти лупляться, не питаючись, чи побачать батька, як вилізуть на світ. Поспішай же до дому. Твоя Любина привела тобі козака та нікому й пупа врізати.

Чумак. Син?!

Ряженко. Еге. Ще й бравий козак. Поспішай же! *(Пітов озираючись)*.

Якусь мить партизани стоять безмовні.

Чумак. Хлопці! У мене народився син. От яка історія виходить. Смерть узяла моїх друзів, а життя вже лізе на світ. Га? Що ти на це скажеш, Іване Сергійовичу?

Пальоний. Син? Це добре. *(Підходить до нього, тисне руку)*. Вітаю, Матвію! Всім серцем.

Потреба. Ех, дай же й я потисну руку. Перемога на всіх фронтах.

Свашенко. І я поздоровляю! Отепер би гукнуть народу... Ех, і здорово!

Чумак. Пошкандибали, товариші, підіймати народ! А ти, свята та непорочна, запам'ятай, що ми не заспокоїмось доти, доки не розіб'ємо твоєї проклятої брами!

Партизани *(серізно вгору гвинтівки)*. Вірно!..

Завіса

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА IX

У хаті в Матвія Чумака. В печі горить огонь. Посеред хати стоять гвинтівки, зіставлені в „козла“. На ліжку лежить командирова дружина, Пальоний рубає дрова. Семиліт пораяється коло печі. Потреба слухає командирів наказ. Свашенко хвилюється й подає ідеї...

Чумак. Так ось що я пропоную...

Свашенко. Я тільки одну ідею скажу. Вона мене мучить.

Чумак. Почекай, Гришо! Вислухай спочатку.

Свашенко. Я не можу! Я за біляків хвилююся. Одверто кажу.

Пальоний. Жалко тобі їх, чи що?

Свашенко. А якже? Звісно жалько, як утічуть.

Пальоний. А, це вірно.

Свашенко. Вони ж такі, що можуть придумати ідею і втікти.

Чумак. Яку ідею? Більше їм не знайти ніякої ідеї для свого життя, як не сховатись від наших очей. Манастиря пильнуєте?

Потреба. Стережемо гадів.

Чумак. Ну, от. Тактика, значить, буде така. Як тільки народ збереться на похорон, ми оголосимо йому, хто ховається за манастирською божницею.

Пальоний (*рубнув*). Правильно, Матвію.

Потреба. Народ уже піднявся. Все село сходиться...

Чумак. Іди зараз же туди, оголоси, що Ревком призначає похорон на сьогоднішній вечір, з музикою, і з червоним прапором.

Пальоний. От труни теж треба було б зробити червоні. Та жалко, кумачу в нас нема.

Свашенко. На це у мене є ідея.

Чумак. Яка?

Свашенко. Труни можна пофарбувати червоною глиною. Вона підходяща, чиста й червона, як фарба все одно.

Пальоний. Правильна ідея!

Чумак. Так і зробить!

Потреба. А як же з музикою, командире? Де ми її візьмемо? У нас же тільки одна гармонія та один бас. Та ще в будинку Вахромієва відбили рояль без клапанів. Так і лежить, як буржуй з вибитими зубами.

Чумак. Да, це ти вірно, Тарасе. У старої музики зуби повибивали, а тепер про свою треба подумати. От яка історія, виходить.

Свашенко. Просю слова! Нехай з тієї роялі зроблять чорну труну для біляків, ось моя ідея! А нашим товаришам Андрій Чабаненко заграє на своїй гармонії. Ми візьмемо на плечі дев'ять гробів і вдаримо ними в Бастилю. Народ піде за нами, за це даю свою голову!

Чумак. Народ то піде, а от голова в тебе надто гаряча. Не багато візьмеш такою головою, коли вона пропонує воювати гробами. Думайте, товариші члени ревкому! Адже в селі є свої музиканти. Чи не заграли б вони по нашому?

Пальоний. Вірно! Якщо їх підучити...

Чумак. А звісно, Іване Сергійовичу, без науки нічого не буває. Иди, Тарасе, гукни музикантів і постав партизанів на почесну варту біля забитих товаришів.

Пальоний. А ми от малютку скупаємо й теж прийдемо.

Потреба. Слухаю. *(Вийшов)*.

Семиліт *(пораючись біля печі)*. А на скільки градусів готувати для малютки купіль? Скажіть, кума Любино, щоб була не перегріти, і не застудити.

Чумак *(бере на руки свого первенця)*. Ану, йди сюди, партизане.

Любина. Прийде бабка Харитина, вона скупає.

Пальоний. Та що ми без бабки не обійдемося?

Чумак. А як же ми назвемо цього героя? Дивіться, який. Так і хоче випорснути з рук.

Суворі обличчя партизан розпливаються посмішкою.

Вдивляються в дитину.

Пальоний. Бойовий хлопець.

Любина. Як народився, такий крик підняв... І хати йому мало.

Партизани задоволено сміються.

Пальоний. Що йому хата?

Чумак. То як же ми його назвемо?

Свашенко. У мене є ідея.

Чумак. Ану, кажи.

Свашенко. Назвемо його Світовий Жовтень.

Чумак. Ні, це ти взяв великий масштаб.

Семиліт. А в мене друга ідея: назвати його — Ревком.

Свашенко. І це підходяще, але Світовий Жовтень — краще.

Чумак *(лагідно)*. Знаєте, що, друзі? Давайте на честь

кращого партизана, Гната Чорнобривця, назовемо його Гнатом. Щоб пам'ять про товаришів не вмерла...

Пальоний. Оце правильно. Хороша думка.

Любина. Хай буде Гнат Матвієвич.

Пальоний. Рости сердитий, хлопча. Щоб контрреволюцію бив і дівчат любив... Оце тобі моя перша програма:

Любина. Єсть у мене пляшка вишнівки, берегла для цього дня. Внеси, Матвію, почастуй товаришів.

Свашенко. Оце дійсно правильна ідея.

Чумак поклав сина на стіл, вийшов.

Пальоний. Що, твердо постелено? Зате спати тобі буде м'яко. А нам, брат, все життя, слали м'яко, а спати було твердо. Так ми тепер перевернули цей закон догори ногами...

Семиліт (*передає дитину Любині*). Нате, кумо. Уручаємо тепер на вашу відповідальність.

Чумак (*увиходить з пляшкою, налив усім по чарці*). Беріть, товариші.

Всі, стоячи, піднесли чарки.

Свашенко. Значить за нове життя.

Чумак. Так, Гришо. Вип'ємо гіркий біль за наших друзів і радість за нове життя. За нашу робітничу та селянську Червону Україну, за всіх наших командирів і за братів червоноармійців, що прийшли з далекої Півночі, з синього Кавказу й з каторжного Сибіру. Прийшли на допомогу нам і полягли на степах та могилах... Гнат Чорнобривець, Іван Берест, Василій Смирнов, Соломон Вайсберг і тисячі... От яка історія виходить.

Пальоний. Історія, якої ми не забудемо! Ну! За здоров'я молодого партизана!

В хату вступили сільські музиканти. Трубач, гармоніст, скрипаль та ще й бас.

1-й Музикант. Доброго здоров'я, товариші партизани.

Чумак. А, здоров, друже Тіхван! Давно з тобою не зустрічались. Ну, це ви до речі...

Поволі підходять селяни. Хата за якийсь час наповнюється народом.

1-й Селянин. Поздоровляємо, Матвіє Дмитровичу. І вас ване Сергійовичу. І тебе, Оникію...

Семиліт. Спасибі, дай вам бог здоров'я.

2-й Селянин. Так, значить, беліх розбили?

Свашенко. До цурки!

1-й Музикант. А я зібрав свою музикантську команду та й кажу: мабуть ходім хлопці до красних партизанів. Може заграємо, що полагается.

Чумак. Це добре, товариші, що ви прийшли. Що ж ви нам заграєте?

1-й Музикант. Та воно, сказати, така трагедія, що крім кадрелі та ланцета навряд щоб і вийшло щонебудь. А воно вроді й не підходить.

Чумак. А ви спробуйте підтягати. Нумо! Давайте, нашої *(Починає, музика спочатку не потрапляє в тон, раз і другий Чумак її поправляє, далі, слідом за партизанами музика й селяни взяли дружньо)*.

Розвивайся прапор Жовтня
Над землею грізно май.
Виступають партизани
За радянський рідний край.

Хутко входить Потреба.

Потреба. Товаришу командире!

Чумак. Що трапилось?

Потреба. Несподіване ускладнення. Монашки прийшли читати псалтир над партизанами. Як же його стояти на варті? Псалтир слухати?

Чумак. Хто ж їм дозволив?

Потреба. Жінки дозволили. І не дають проганяти.

Пальоний. Що ж вони говорять?

Потреба. Кажуть, що це їхні чоловіки, і що ми не маємо права.

1-й Селянин. Та то звісно. Такий закон.

Свашенко. Скажи їм, що вони рабині капіталу!

Потреба. Казав, не допомагає. Чи можна їх рушницями в спину, тих монашок, товаришу командире! Ось що мене цікавить.

Чумак. Можна! *(Потреба кинувся до дверей)*. Тарасе! Ти... знаєш що? Почекай.

Партизани думають.

Пальоний. Да, діло серйозне.

Чумак. Не можна. Народ скаламутимо. Треба спочатку поговорити з народом, відкрити йому очі. Тоді ці чорні баляхони полетять під три погібелі.

Потреба. Вони збираються ще й попів надіслати, й процесію монастирську.

Чумак. Що ти кажеш? Ви чуєте? Скільки нахабства! Як надіються на свою силу. Ну ми їм зіб'ємо цю пиху.

Семиліт. Важко буде, командире. Манастир стоїть тут з покон-віку. Народ затурканий украй.

Чумак. Не турбуйся! Цей затурканий народ ішов за нами проти білих, піде й проти святої бастилії.

Пальоний. Піде.

Рипнули двері. Тихо скорботно, з похиленою головою, вкритою чорною хусткою, увійшла в хату Галя

Василенкова. В безмовному горі вийняла зпід свитини сховану на грудях червону тканину — на прапор. Хотіла в командирові руки передати, та не дійшла до нього, поклала той прапор на стіл і повільно, без слова пішла до дверей.

Чумак. Василенкова! *(Обернулась тихо. Він їй стиснув руку, тоді вона вибігла з хати, таки стримавши своє велике горе)*.

Хвилину партизани, стоять, похиливши голови. Потім Потреба порушив важку мовчанку.

Потреба. Ще одна неприємна звістка, командире.

Чумак. Говори.

Потреба. Дівчина Івана Береста, убитого під час останньої атаки, пішла в монашки. Сусіди мені про це сказали.

Свашенко Як же це так?

Семиліт. Улька?

Пальоний. Партизанська дівчина!

Чумак. Цього не може бути. Я знаю Ульку.

1-й Селянин. Ні, таки пішла.

Потреба. І на похорон не являється.

Семиліт. А може вона не знає?

Потреба. Де не знає, коли вже монашки бігають по селу.

Чумак. Так треба ж викликати її, Тарасе! Привести на похорон. Не може бути, щоб партизанська дівчина зріклась своїх.

Потреба. Хотів викликати, так кажуть, що її в манастирі нема.

Чумак. А де ж вона?

Потреба. Невідомо куди зникла.

Пальоний. Та в монастирі вона була, чи її там зовсім не було?

2-й Селянин. Та ніби то була. А тепер нема...

Потреба. Була й зникла. Зараз її шукають по всьому селі.

Свашенко. От небесна канцелярія!

Чумак. Беріть гвинтівки, товариші. Ходім. *(Оступився, на поранену ногу, скривився)*. Якби мені костур... *(Хтось із партизан узяв кочергу, надломив, — виїшов костур)*. Тепер пошкандибали, туди. Зараз ми все визнаємо!

Всі хутко виходять.

Любина *(сама)*. Бач, сину, в який час ти народився, що й скупати нікому. *(Співає коліскову. Чути жалібні дзвони)*. Що це? Задзвонили прокляті...

Входять Молибога та Ольга — в клобуці, догому чорному убранні, з великим срібним хрестом у руках.

Молибога. Оце тут, ваше благословеніє.
Ольга. Мир дому твоєму, православна сестро.

Молибога потай оглядає хату.

Любина (з жахом). Хто це? Чого вам треба?

Молибога. Заспокойся, Любинко. Вони заступниця ігумені святої обітелі. Питаються, де хата партизанського командира Матвія Чумака, хочу його навідати. То це я й привів їх... (Тихо до Ольги). У хаті зброї не помітно.

Ольга. Люди повістили нас про народження православного младенця. Свята обитель шле йому своє благословіння. (Підносить хрест, іде до постелі, христить дитину). Во ім'я отця...

Любина. Ну, ну, без цих штук. Я не хочу христити!

Ольга. І сина...

Любина. Не смій, тобі говориться! Не смій!

Ольга... і святого духа...

Любина. Відійди, проклята!

Ольга... хрищається—

Любина. Рятуйте!

Ольга... раб божий Олександр.

Любина. Чого ж ви дивитесь, діду? Рятуйте мене від цієї напасті.

Молибога. Бог з тобою, бог з тобою, Любинко! Що ти говориш? Опам'ятайся!

Ольга. У неї, як видно, гарячка.

Любина. Ідть звідци! Ідть геть, я вам кажу!

Молибога. Та не кричи так, ніхто ж тебе не ріже.

Ольга. Бог простить тобі цей гріх, боляща сестро. А де ж чоловік твій? Я маю до нього справу.

Молибога. Ідуть!

Входять Чумак, Семиліт, Пальоний, Сва-
щенко.

Семиліт. Ось вони!

Пальоний. Я ж говорив—сюди пішли.

Чумак (стримуючись). Дозвольте поцікавитись, чого вам треба в цій хаті?

Молибога. Це—ігуменя, Матвію, ігуменя. Чуєш, Матвіє Дмитровичу? Вони ігуменя святої обітелі, Ольга...

Чумак. Ага, це ти, пупорізний діду, привів мені цю гостю. Ну, одійди, щоб я тебе костуром не зачепив. Ми з тобою потім поговоримо. (До Ольги). Я слухаю вас.

Ольга. Заспокойтесь, командире партизанів і голово Ревкому. Представникам влади не личить хвилюватися.

Чумак. Я спокійний, представнице ладинської богородиці! (Таким голосом, що Молибога аж присів, хотів уже в двері, але Чумак перепинив його). Стій, пупорізе.

Ольга (тихо). Я прийшла до вас у важливій справі, що обходить православний мир нашого села.

Чумак. З вас весела жінка, ігумене святої обітелі. Яка ж у вас справа до командира партизанів і голови Ревкому?

Молибога. Матвієчку!

Чумак. Прикуси язика, поки він у тебе цілий!

Ольга (до Молибоги). Мовчіть, чоловіче божий, я творю волю святої обітелі і господь убереже рабу свою. А до вас, командире партизанів послав мене монастир, щоб запропонувати через вас пенсію нещасним удовам та сиротам, загинув на полі брані. Ми відпускаємо їм хліба із своїх бідних запасів та грошей по сто карбованців із церковних пожертв, дубові дошки на труни та похорони і всі видатки монастир бере на свій кошт, та поминання усопших безкоштовно до десятої п'ятниці по великодню...

Молибога. Це ж сума, ваше благословеніє!

Чумак. Мало даєте, ігумене, мало! Правда, мало, хлопці? Семиліт. А звісно мало.

Пальоний. Малувато.

Чумак. Чуєте, що кажуть члени Ревкому?

Молибога. А по скільки ж, на твою думку, по скільки треба дати? По сто карбованців на сироту, це тобі мало?

Партизани похмуро заступили вихід із хати.

Чумак. Мало, пупорізе! За партизанську кров немає ціни на світі, не продається вона. А за білогвардійську душу ми викупу не візьмемо. Зрозуміли, ігумене?

Потреба. Хочемо натурою одержати капітана Бугрова, що заховався в монастирі!

Свашенко. Тільки натурою.

Молибога. Га? Як ти кажеш?

Ольга. Якого капітана?

Свашенко. Білогвардійського, я ізвіняюсь за вираженіє.

Ольга (ледве чути). Я не розумію ваших безумних слів.

Чумак. Я можу повторити. Щоб за півгодини в наших руках був капітан Бугров і щоб зараз явилась сюди партизанська дівчина Улька. Ясно?

Ольга. Я бачу, що господь одібрав вам розум. Шкодую, але доведеться звертатись просто до народу, коли представник влади стратив розсудок...

Любина. Та замовкни ти, чаклунко монастирська. Ще будеш тут про розсудок. Шляється тут по хатах, баришує, дітей христить.

Пальоний. Що?

Свашенко. Вона охрестила? Як?

Чумак. Мого сина? Партизана мого? Ти жартуєш, Любіно!

Любина. Насильно охрестила.

Нависла хмара.

Чумак. Га? Це правда?

Ольга. Заспокойтесь. Я зробила тільки те, що велить бог кожній православній людині.

Молибога. Тільки, тільки, Матвієчку, тільки.

Потреба. Що їй зробити, командире.

Свашенко (*звів гвинтівку*). Бити, чи не бити?

Чумак. Свашенко! Партизанська душа... (*До Ольги тихо*). Ідіть. Я не хочу, щоб у цій хаті... Ну, йди ж, тобі говориться!

Ольга. Господь з вами... Та господь з вами... Будемо розмовляти, коли бог поверне вам розсудок. (*Вислизнула з хати*).

Молибога (*відступає задки*). Тільки, тільки Матвієчку, тільки... Заспокойся...

Чумак. Я спокійний! Ти не бачиш? (*Схопив за груди, трусить ним*).

Молибога. Матвію!

Чумак. Я спокійний!

Молибога. Дмитровичу!...

Чумак. Спокійний, гаде!

Молибога. Не труси мене! Не труси... (*Хапає Чумака за груди*). Не кирпичись проти бога! Не буде тобі добра, коли ти проти бога пішов!... І дітям твоїм... і роду твоєму... не буде, не буде!

Чумак. Я спокійний! Чуєш ти, монастирський полигачу? Я спокійний тому, що твій спокій кінчається. Ми будемо трусити вас, поки од вашого кореня не залишиться й волосини! Запам'ятай це й перекажи своєму роду й племені, собача твоя морда! (*Викидає його в двері*).

Семиліт. Туди його до чортової бабуски!

Чумак (*хитаючись іде від дверей, голос йому перетинається*). Погано мені хлопці... Допоможіть... Кров каламується.

Любина. Матвію!

Свашенко. Я ж казав — бити!

Пальоний. Заспокойся! Плювають нам на її хрест.

Чумак. Не те, Пальоний... Не хрест! У душу нам наплювали, чуєш? Він іще світу не бачить, йому байдуже. А нам... У руках влада і отаке... зробити! Пригадуєш, у тюрмі, як сиділи, ти казав тоді: настане час, коли наша гордість буде, як полум'я... От яка історія виходить. Ходім туди! До народу ходім. Не кидай мене в цю хвилину...

Пальоний. Та що ти, Матвію. Друже мій...

Семиліт. Ти в огні, командире!

Любина. Не пускайте його. Спиніться!

Чумак. Ходім, я говорю! Виконуйте наказ командира!

Гвинтівки злетіли на плечі. Хутко виходять. У навістіж відчинені двері свистить хурделиця.

СЦЕНА X

Манастирський підвал. Старі хрести, рака з „мощами“, розп'яття та інший зужитий церковний інвентар. Десять крізь щілину з церкви пробивається одинока смужка світла.

У лька. Холодно. Мабуть я вже довго тут сиджу. Мабуть уже цілу ніч. А, може, й дві ночі. Ні, десять ночей і сто років... І досі ніхто не приходить. І батько не приходить... І дядько Матвій не приходить... і партизанів нема... Де ж вони? Де-е? (*Кричить, і знову тихо*). Ні, я сидітиму тихо, бо як кричати, тоді страшно. Я лічитиму — раз, два, три, чотири, п'ять, шість... сто, двісті, тисяча, дев'ятьсот... Лічитиму цілий час, аж поки вони прийдуть, тоді мене випустять... Або я співатиму — жалісно... Отак співатиму:

Втяли йому праву руку,
Оце, Ясю, за науку.
Втяли йому праву ногу,
Оце, Ясю, за дорогу.
Втяли йому головочку,
Ходім, сестро, до домочку...

Та що, як я співатиму? Що ж мені пособиться? Хоч яка буде жалісна пісня, то хто ж її почує? Ніхто й не почує. Батько ж мені казав: жалісної пісні ніхто й не слухає. А треба битись... То я битимусь... битимусь!.. Тепер я знаю! (*Б'ється в двері*). Відчиніть! Відчиніть! Відчиніть! Рятуйте! А що! Зараз прийдуть... Ще трошки почекаю... Отак... А що! Ось! Ідуть!.. Гупають ногами... Прийшли!..

Гремить засув. Увійходить Навроцький, з ліхтарем.

Улька (*з жахом*). Піп!

Навроцький. А ти на кого чекала!

Улька. Не на тебе. Думаєш, на тебе? (*Скрикнула з жаху*). Піп! Все одно не боюся.

Навроцький. Не боїшся? Ну, от і добре. Ти посповідаєшся мені зараз. Ти дещо розкажеш мені.

Улька. Я? Авжеж. Не діждете. Тут холодно. От... Я змерзла. І пальці задубіли...

Навроцький. Бідолаха. Вона змерзла.

Улька. Чого ви прийшли сюди? Кажіть!

Навроцький. Я прийшов звільнити тебе, дівчино.

Улька. Батюшка!

Навроцький. Я не міг заснути.

Улька. Еге. Це правда? Ні, це брехня.

Навроцький. Так, так! Піп Олександр, перед яким ти так тремтиш, не міг стулити очей... Він сам тремтів з одної думки...

Улька. Невже ж це правда? Відчиняйте ж!

Навроцький. Зараз, зараз. Почекай хвилину.

Улька. Відчиняйте!

Навроцький. Не поспішай так.

Улька. Скорше!

Навроцький. Я ще встигну. Тобі ж нікуди поспішати, крім пекла.

Улька. Що ви белькочете?

Навроцький. Це ти зараз зрозумієш, пуп'янку партизанський!

Улька. Відчини двері!

Навроцький. О, двері хай будуть замкнені! Навіщо відкривати їх перед таємницею? Адже я прийшов звільнити тебе від гріхів... *(Намагається схопити її)*.

Улька. Від яких гріхів? Тільки спробуй зачепити мене. Спробуй!

Навроцький. Від усіх гріхів, якими ти завинила перед богом і перед царем земним, ти й твій батько, й твої родичі, і вся ваша собача партизанська кров. Ха-ха-ха! А тиж як гадала?

Улька. Відчиніть! Пробі!

Навроцький. Тут ніхто не почує. Кричи, скільки хочеш.

Улька. Рятуйте!

Навроцький. Ха-ха-ха! Рятуйте скорше молоду шпигунку!

Улька. Рятуйте мене! Я ж вас кличу!

Навроцький. Ха-ха-ха! Рятуйте її, вона ж вас кличе! Вона хоче викрити вам таємниці отамана Ряженка. Поспішайте на допомогу, партизани, комуністи, більшовики, поспішайте! Вона знає про святу обитель дещо таке, чого й сам сатана не повинен знати! Відчиніть їй двері, скорше!

Улька. І відчинять! Думаєш — ні? Відчинять! Ось зараз ударять у браму! Прийдуть з рушницями. Побачиш! І з зіркою на шапці. Прийдуть! З п'яти кінців ударить наша сила... Я ж чула, як Чумак батькові казав... Що з одного, й з другого, і з третього краю... А зірка однакова. То вже ви ніде не заховаєтесь... Ні в воді, ні в землі, ніде! Скрізь знайдемо! Скрізь!

Навроцький. Ти не таке дурне, звірятко, як ми гадали! Тим гірше для тебе. Щоб тобі не довелося шукати нас під землею, сама підеш туди, чортове насіння.

Улька. О-о-й! Рятуйте!

Навроцький *(хапає її)*. Я ж рятую! Чого ж тобі треба? Ти хотіла виказати нас, я рятую тебе, прокляте дівча! *(Душить)*.

Улька. Пусті! Собака ти!

Навроцький. Кінчайся, пуп'янку більшовицький! Кінчайся! *(Кидає її на скриню з „мощами“)*.

Улька. Спробуй, ану! *(Кусає)* Спробуй задушити. *(Кусає)*

Навроцький. Проклята!

Улька (*висмикнула у нього ключі*). Тьху на тебе, сукин син! (*Зіскочила до долу*).

Навроцький. Стій!

Улька. А якже! (*Штовхає його, він падає і провалюється в раку; звідти знялася вгору трухлявина й потерть. Кидається до дверей, не може відімкнути їх*). Ой, добра б вам не було! Як же їх одімкнути?

Навроцький (*вилазить з раки*). Стій!..

Улька. Ні, тепер ти стій! (*Двері відчинилися*). А що! (*Вискакує і замикає за собою двері*).

Навроцький. Стій, чортова дівчино! (*Гатить кулаками в двері*). Відчини! Що ти зробила? Вона замкнула двері! Відчиніть! Пробі! Мене замкнули! Держіть її! Відчиніть! Відчиніть! Рятуйте!

Голос Ульки (*за дверима*). Піп! Тепер ти посповідаєшся нам. Почекай.

Навроцький. Ісусе найсолодший? Ти чуєш?.. Відповідай же! Відповідай!

Голос Ульки. Піп! Сус нічого не чує!.. Скажи краще, яким ключем відімкнути другі двері?..

Темно

СЦЕНА XI

Фасад великого будинку, де лежать забиті партизани. Перед будинком — сила народу: в натовпі нишпорять темні постаті монашок: тут такі оруднують Молибога, Ряженко, Масляк, Волосюта. Йде одчайдушна, чорна агітація.

Молибога. Страшно подумати. При мені людина збожеволіла...

Оврамія. На обігеть святу хоче здійснити безумний руку свою. А замість чесного погребіння мертвих, хотять зарити їх у землю під гармошку, як собак нечестивих...

Модеста. Не припускайте, православні! Горе нам! Горе...

Голос. Та хто ж ізбожеволів? Не доберу я...

Наталія. Командир їхній...

Молибога. Я сам бачив. Я був при тому, як він розумом стерявся. І сина не схотів христити. Очима заблимав та як крикне: „Капітана мені дайте, капітана“! Аж страшно стало.

Голос. Якого ж це капітана?

Масляк. Ви ж чуєте, що — людина без пам'яті. То йому таке верзеться.

1-й Селянин. Сам ти без пам'яті, сукин син! Бреше й міри не знає.

Незаможник. Це агітація! Хлопці, сюди! Треба заткнути їм рота.

Молибога. Не заткнеш. Я правду кажу. Капітана, кричить, капітана дайте мені та Ульку Берестову, а вона кудись зникла вночі.

Чоботаренко. Куди ж вона зникла?

Молибога. Якби ж то знати. Ато страшно й подумати... Пішла, кажуть, до нього за батька довідатись, та з того часу й не поверталася.

Жінка. О, господи! Може вбили? За віщо?

Масляк. А за контрреволюцію. Що в монастир пішла. Вони ж проти монастиря, а вона пішла в монашки...

Незаможник. За все дасте відповідь! За всю агітацію! Почекайте.

Молибога. Сам чув, як він казав: дайте мені Ульку, бо й камені на каменю не кинемо...

Голос. Від чого?

Ряженко. Від храмів божих! Від святої обітелі! Від землі української!!!

Незаможник. Ми тобі такої землі дамо, що ти репнеш на двоє. Глитайна проклята! Беріть їх, хлопці! За мною! Вигуки:— Спробуй!

— Він правду каже!

Починається колотнеча. Незаможники двинули на куркульню. Галас.

Макар. Іде сюди! Чуєте? На похорон іде, на музику грає. З партизанами йде, на кочергу обпирається. А очі... Дивіться йому на очі...

Вигуки:— Сюди йде! Ось він наближається...

— Безумний командир!

— Безумний іде! Безумний!

Входять: Чумак, Потреба, Семиліт, Пальоний, Музика. Люди розступаються. Настає тиша.

Чумак. Кого це тут називають безумним? (Тиша). Кого, я питаюся?

Незаможник. Розумієш, товаришу командире, це на тебе оці мугирі. Таку агітацію підняли, хоч стріляй на них.

Чумак. Хитро.

Прочанка. Горе нам, горе!

Макар. Дивіться, які в нього очі!

Пальоний. Візьми на увагу.

Свашенко. Контрреволюція проклята!

Масляк. О, чуєте? За контрреволюцію каже...

Потреба. Ну, й одурено ж вас! Далі нікуди.

Жінка. Бога не одуриш! Бог правду бачить!

Чумак. Хитро зроблено. Чекай, Сващенко, не хвилюйся.

(До народу). Так от що, товариші селяни. Це зроблено для того, щоб урятувати білогвардійського капітана, що заховався в монастирі. І в цьому ж монастирі зникла дівчина Івана Бєреста, Улья!

Незаможник. Оце вам уся правда.

Моли бога. Чули?

Частина народу з жахом відлягла від ганку.

— Про капітана заговорив. І про Ульяку.

Чумак. Так! Ми знайдемо Ульяку. Чуєте? Знайдемо й капітана. Коли ігуменя за півгодини не передасть їх у наші руки, ми розіб'ємо монастирську браму. Хто хоче з цього приводу сказати своє слово?

Голоси — Та він же безумний!

— Брехня! Це монашки наговорили!

— Нас одурено!

2-ий Селянин. Видно, не всіх беліх ми розбили. Ще єсть їх!

Оврамія. Розступіться! Заступниця ігумені!

Натовпом пройшов сполоханий шелест.

— Заступниця ігумені!

Підніши хрест, до ганку йде Ольга.

Свашенко. К розпрочортовій матері! Зброя в наших руках не для того, щоб...

Вигуки: А-а! Розбійництво! Не дають сказати правду!

— Зв'язати його!

— Хай скаже ігуменя!

Чумак (до Свашенка). Не роби дурниць. Ігуменя хоче сказати про капітана Бугрова, хай скаже. (До незаможників). Слухайте кожне слово.

Ольга. Монастир ладинської богоматері переховує в себе білогвардійського капітана... Ідіть і візьміть його. Для цього вам не треба ні розбивати брами, ні нищити сокирами святині. Ми самі з великою охотою відчинимо браму монастиря.

В натовпі (здивовання, розгубленість). Як же це?

Моли бога. Ваше благословеніє!

Пальоний. Закрутила.

Чумак. Одно з двох: або втікли, або провокація.

Ольга. Отже, оберіть гідних людей, хай підуть та оглянуть святу обитель. Хай лише не гніваються, коли не знайдуть там ніякого капітана, бо це ж тільки привидилось голові Ревкому.

Моли бога. О! Чуєте?

Масляк. І розбивати не треба.

Вигуки (на Чумака). Чого ж ти ваговорюєш на монастир? Безумний!

Незаможник. Хай підуть люди та перевірять!

Масляк. Правильно! Молибогу послати, Ряженка та Макара Волосюту. Це достойні люди, хай перевірять.

Молибога. Ми підемо. Ми все перевіримо і вам скажемо.

Потреба. Значить там гад, раз посилають Молибогу.

Пальоний. Ні, це ще не факт.

Чумак (до незаможника). Ану, друже, назви інших людей... чи пустять їх до монастиря.

Незаможник. Не Молибогу, а Гончара післати, Малітона і я піду.

Ольга. Будь ласка, прошу вас, ідіть усі! Свята обитель покаже вам свої келії і храми! Ми відправимо чесну панахиду по убіеним воїнам. Приєднуйтеся до монастирської процесії, виносьте покійників...

З'являється процесія. Народ вальнув до будинку.

Чути спів: „Надгробное риданіє“.

Вигуки—Виносьте покійників!

—До церкви понесемо! До церкви!

Чумак. Сійте! Нікуди ви їх не понесете. Ви бачите? Нас тут цілий загін. Ясно, що ми вам не дамо цього зробити.

Чоботаренко. Стрілятимеш?

Чумак (уважно оглянувши його). Думаю, що з тобою ми так домовимось. А от з Ряженком та з Молибогою домовитись ми ніяк не зможемо.

Чоботаренко. Чому?

Ряженко. Дозвольте мені, люди добрі, слово сказати з цього сумного приводу. Чи ви не чуєте, що в живих хочать стріляти? Чи, може, не бачите, що вже й коло мертвих українців стоять з багнетами? То подивіться на ці червоні домовини! Погиб мій близький сусіда, Гнат Чорнобривець, погибли й ваші сусіди, люди добрі. За наше всенародне життя вони своє життя поклали, а ми й поховати їх по людському не маємо права. Нещасна доля України! Під гармошку ховають твоїх нещасливих синів!..

Потреба. Гад!

Вигуки:—Знушаються з мертвих!

—Під гармошку хочать ховати!

—Не дамо! Не дозволимо!

(Наступають на Чумака).

Чумак. Незаможники! Чого стоїте? Заарештуйте цю петлюрівську сволоту.

Ряженко. Мене?

Незаможник. Тебе, гада! Ми ще потрусимо тебе та визнаємо, хто ти єсть такий.

Голоси:—Це вірно! Його давно треба потрусити.

Чумак. Взяти під варту.

Ряженко. Спробуй! Куля в груди! Браття українці!
За мною!

Куркульня на чолі з Ряженком вальнула на парти-
занів та незаможників. Ряженко цілить з револьвера.
Раптом Сващенко стріляє. Ряженко падає навхряп.
Все завмерло.

Чумак. Хто?

Сващенко (*злякано*). Я, командире.

Чумак. Правильна ідея, Гришо. (*Тисне йому руку*). При-
годилась українська робоча куля на петлюрівську сволоту.

Сващенко. Атож! (*І прояснів радісною посмішкою*).

У натовпі: — Рятуйте!

Молибога. Тікайте, православні! Тікайте від безумного!
Нас тут усіх постріляють!..

Ольга. До храму божого!..

Вигуки. Тікайте!

Вальнули за процесією. Проти хвилі пробивається
Улька.

Улька. Партизани!

Всі зупинилися.

Молибога. Улька!

Ольга. Що?!

Софія. Як же це?

У натовпі. Улька Берестова!

Чумак. Спокійно! Хай ніхто не рухається з місця! Го-
вори, Улько! Де була?

Улька. Я? В монастирі.

Ольга. Брехня! Вона ще вночі пішла з монастиря до
партизанів.

Улька. Ти сама брешеш, контра монастирська!

Жінка. Ой, боже! Вона здуріла!

Улька. Я була в монастирі. Я докажу! Я все докажу.
От! У монастирі сидить піп!

Макар. А де ж йому бути? На те він і піп, щоб сидіти
в монастирі

Улька. Не перебивайте! Він у підвалі. От що! Підіть
подивіться.

Ольга. Софіє!

Софія (*метнула і зникла*).

Улька. А капітан Бугров у покоях ігумені. Оцієї — о!
Я ж чула, як хтось кашляв, як у чулані сиділа.

Макар. Ха-ха-ха! Хіба ж не видно, що дівчину піді-
слали партизани? Та вона ж у вічі бреше.

Молибога. Може то батюшка й кашляв? Чи він уже
й кашляти не має права?

Ольга. Хто хоче перевірити, хай іде до церкви. Там ви
побачите, що все це брехня! Ходім, православні! Ви пере-
свідчитесь! За мною!

Чумак. Стійте!

Вигуки.—До церкви ходім! Самі побачимо! Ведіть, ігумене!

Гойднулась процесія. Велика частина народу пова-
лила за Ольгою. Залишаються партизани, незамож-
ники, Чумак та Улька. Важка пауза.

Улька. Як же це? Дядечку Матвію! Я ж правду сказала!

Чумак. Мало сказати правду. Треба ще й відстояти її.

Потреба. Що ж тепер?

Семиліт. Провалилися.

Свашенко. Що робити, командире?

Пальоний. Дай подумати Григорію.

Потреба. Не пустити їх у монастир! Перепинити!

Чумак. Не годиться.

Свашенко. Замкнути за ними браму й нікого не ви-
пускати з монастиря.

Чумак. Селян не випускати? Дурниці кажеш.

Семиліт. А що ж робити?

Чумак. Піп був у підвалі?

Улька. Атож. Вони мене замкнули, а потім він прийшов,
а я його вкусила і втікла, а двері замкнула.

Чумак. Прогавили. Вони вже встигли його випустити.
А капітана Бугрова ти бачила?

Улька. На патреті.

Чумак. А, на портреті. Мало. Звідки ж ти знаєш, що то
капітан Бугров?

Улька. А як же? Я все чула, як Ольга з Ряженком
розмовляла. І патронів йому дала.

Пальоний. Он як. Значить це був Ряженко?!

Улька. Атож.

Чумак. А далі? Звідки ти знаєш, що вони відбили його
і що він у монастирі?

Улька. А якже? Перед світанком він прибіг. Я з чулану
вишкрябалась і хотіла бігти до вас. А Ряженко та Молибога
спіймали мене коло воріт. Тоді піп мене в підвал і замкнув.

Пальоний. Погані справи. Зараз, мабуть, уже Бугрова
й духу нема.

Семиліт. Та мабуть так.

Чумак. Чекайте, товариші, чекайте! *(Щось тихо питає в
Ульки. Вона йому: Угу!)*

Свашенко. Єсть ідея?

Чумак. Єсть! Зараз же туди, в церкву!

Семиліт. Чого?

Потреба. Відкрий план, командире.

Чумак. По дорозі розкажу. Пішли в церкву! Веди, Улько.
Ти знаєш дорогу.

Улька. Дайте мені лівольверта!

Потреба. На мій. Він добре б'є.

Улька. А тепер гайда! Хутко виходять.

СЦЕНА XII

У церкві. Народ стоїть с корогвами. Монашки оточили людей щільним ланцюгом.

Ольга. Вам сказали, що я — насильниця. Справді, ризикуючи своїм життям, я підняла хрест і в ім'я святої церкви простягла руку допомоги нещасним удовам та сиротам... Я знову наслідую простягти цю руку: візьміть наш хліб і грошей по сто карбованців на сироту.

Жінка. Спаси вас мати божа! *(Падає навколяшки)*.

Чоботаренко. А все ж таки, де батюшка, отець Олександр? Нехай би він до нас вийшов.

Ольга. Зараз, православні, зараз. Він у вівтарі.

Оврамія. Слухайте, мене слухайте! Сю ніч бачила я страшне видіння. В огні явилася мені ладинська божа матір...

Феонія. Нам двом явилася.

Оврамія. Мені й Феонії, та й каже: Овраміє! Нечестиве діло намислили партизани, найпаче ж командир їхній, що сю ніч ізбожеволів і дитини не схотів христити.

Дід. Невже ж таки не схотів христити?

Оврамія. Не схотів, православні, не схотів. А сама на мене пальчиком святим грозиться. Овраміє, каже. Феонія. І на мене.

Оврамія. І на Феонію. Овраміє й Феоніє, каже, доручаю вам тайну свою: бережіть обітель від безумних. Та й полетіла.

Феонія. Бережіть від безумних.

Дідок. Та й полетіла.

Чоботаренко. Це причта дуже інтернаціональна. А все таки, якби до нас батюшка вийшов, то воно було б ясніше — хто й куди полетів.

Голоси. Атож. Ми просимо батюшку.

В церкву вступають партизани.

Улька. Сюди, товариші партизани.

Народ. Чумак прийшов! У церкву прийшли!

Чумак. Ну, що, Чоботаренко, немає батюшки?

Навроцький. *(виходить з вівтаря)*. Я тут!

Голоси. Батюшка! Слава тобі господи!

Навроцький. Мир вам, православні христіани. Хай благословить, вас бог і пресвята діва.

Чумак. Вибачте, ми на хвилину переб'ємо ваше... занятіє. *(До Ульки)*. Ну, Улько, ще раз скажи, там?

Улька. Там.

Чумак. Помилки не може бути?

Улька. Просто на престол ідіть.

Чумак. Ну, раз партизанська дівчина каже, ходім на престол.

Молибога. Богохульник.

З натовпу. Куди ви йдете?

Улька. До престолу!

Навроцький. Зупиніться, безумні!

Жінка. Зупиніть їх, розбійників! Куди ти прешся чортова дівчина?

Улька. Я? До престолу.

Навроцький. Назад! Анафема! Анафема!

Чумак. Не робей, Улянко. Скажи батюшці хай сам відкриє престол, якщо не хоче, щоб ми відкрили.

Улька. Ну, піп! Відкривай престол, ато самі відкриємо.

Жінка. Відійди!

Чумак. Ні, тьотю, одійдіть уже ви на цей раз. Тут у нас діло є.

Улька. Атож. Нам до престолу треба добитись.

Навроцький. Анафема!

Чоботаренко. А що ж воно там, у тому престолі, Матвіє Дмитровичу?

Чумак. А в престолі, товаришу Чоботаренко, і захований увесь інтерес. Партизани, очистіть дорогу!

Свашенко. Єсть, товаришу командире!

Партизани очищають дорогу. Чумак та Улька витягають зпід престолу кулет.

Чоботаренко. Оце то причта! *(Народ ахнує)*.

Улька. А що?

Чумак. А тепер кажи, Улько, далі, бо там тоді не дали доказати.

Улька. Оця-о, жінка офіцера Бугрова повний монастир патронів навезла.

Жінка *(кинулась на Ольгу)*. Ти ж... собача душа! Балахон наділа; а сама контра!

Улька. А що попе? Не казала я, що прийде наша сила? От і прийшла! А тепер ще слухайте!

Чумак. Чекай, Улько. А тепер я спитаю: хто за Бастилю—залишайся тут, хто за революцію—виходь за нами! Вперед, Улько!

Чоботаренко. Отепер я бачу, в чому єсть увесь наш інтерес. Ламайте корогви.

Народ. Так ось же вам! Ось вам! *(Кидають корогви, переступають через них, виходять за Чумаком із церкви)*.

Завіса з ландшафтом села закриває церкву. Партизани й народ—на вулиці. Сліпуче сонце вдарило їм у вічі. Музика гремить пісню: „Розвивайся прапор Жовтня“.

Чумак. Там залишилась тюрма. Тут—перед нами—сонце і ясна дорога. Розвивайся ж прапор Жовтня. Руку, Іване Сергійовичу!

Пальоний. Від усієї душі, Матвію. Від усього серця...

Пісня.

1933—1934 р.

Завіса